

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI
AJINIYOZ NOMIDAGI NUKUS DAVLAT PEDAGOGIKA
INSTITUTI

PEDAGOGIKA FAKULTETI
MUSIQIY TA‘LIM KAFEDRASI

MUSIQIY TA‘LIM
bakalavr ta‘lim bosqichi 4-guruh bitiruvchisi
VAPAEVA GULANDAM KUDRAT QIZINING
“BOSHLANG‘ICH SINFLARDA (1-sinf) MUSIQA MADANIYATI
DARSIDA RITMIK HARAKATLARNI AHAMIYATI”
mavzusidagi

BITIRUV MALAKAVIY ISHI

Talaba:

Ilmiy rahbar:

Kafedra mudiri:

G.K. Vapaeva

professor D.Allanazarov

A.Allanov

Kafedra majlisining 2022 - yil 25 – may kungi
10 – sonli bayonnomasi bilan diplom himoyasiga ruxsat berildi

NUKUS 2022

Mavzu: “Boshlang`ich sinflarda (1-sinf) musiqa madaniyati darsida
ritmik harakatlarni ahamiyati”

MAZMUNI:

Kirish	3
I-Bob. Musiqaning tarbiyaviy ahamiyati va ta`limdagi o`rni	
1.1. Musiqaning tarbiyaviy xususiyati, inson ruhiyatiga ta`siri	9
1.2. Musiqa fani faoliyatining tarbiyaviy xususiyatlari va bugungi kun talabi	14
1.3. Musiqa ta`limining tarbiya sohasidagi tutgan orni va o`qituvchi mas`uliyati	21
1.4. Musiqa ta`limining tarbiyaviy xususiyatlari boshlang`ich ta`lim o`quvchilariga psixologik ta`siri haqida	29
II-Bob. Musiqa faoliyatining o`quvchilar ta`lim-tarbiyasidagi o`rni va boshlang`ich sinf o`quvchilariga ritmik harakatlarning tarbiyaviy ahamiyati	
2.1. Musiqiy faoliyat jarayonida bolaning musiqiy qobiliyatlarini o`stirish	36
2.2. Ritmikaliq mashg'ulotlar va raqs harakatlarini o'quvchilarda ritm hususiyatlarni rivojlantirish metodlari	41
2.3. Boshlang`ich 1-sinfda musiqa darsida ritmik harakatlarni ahamiyati va o`rgatish usullari	45
Hulosa va takliflar	54
Foydalanilgan adabiyotlar	57

Kirish

Ishning dolzarbligi va ta'limdagi o'rni.

Har tomonlama barkamol shaxsni shakllantirishni madaniyat, jumladan, musiqa asoslarisiz tasavvur etib bo'lmaydi. Boshlang'ich maktab yoshidagi bolalarning musiqiy madaniyatini tarbiyaviy ishlarni maqsadli, tizimli va tizimli tashkil etish sharti bilan rivojlantirish mumkin. Boshlang'ich sinf o'qituvchisi maktab va darsdan tashqari vaqtlarda tarbiyaviy ishlarni qiziqarli va rang-barang tashkil etish qanchalik muhimligini biladi. Lekin amalda u har doim ham musiqa madaniyatining ulkan imkoniyatlaridan foydalana olmaydi.

Boshlang'ich sinf o'qituvchisi bola shaxsining ma'naviy-axloqiy, badiiy va estetik asoslarini yaratadi, bolalarni san'at olamiga birinchi yo'l boshchisiga aylanadi. Zamonaviy musiqa pedagogikasi maktab o'quvchilarining rivojlanishi, ta'lim va tarbiyasi uchun keng imkoniyatlarga ega. Musiqa bolaga har daqiqada hamroh bo'ladi, lekin musiqiy ma'lumotlar oqimi ko'pincha u tomonidan boshqarilmaydi va amalga oshirilmaydi. Musiqa ongni chetlab o'tib, ongsiz va ongsiz jarayonlarga bevosita ta'sir qiladi, bolaning psixikasi va somatikasiga ta'sir qiladi.

Bo'lajak o'qituvchi uchun mamlakatimiz va xorijiy musiqa madaniyati asoslari, musiqa san'atining turli janrlari, yo'nalishlari, bolalarni musiqiy tarbiyalashning ko'p asrlik an'analarining to'plangan tajribasi, ular bilan ishlash uslub va uslublarini puxta egallashi nihoyatda muhimdir.

Musiqa vositasida bolalarni badiiy va estetik tarbiyalash sohasida zamonaviy pedagogikada bir qancha yo'nalishlar belgilab berilgan va faol rivojlanmoqda. Musiqiy ta'lim kasbiy faoliyat sifatida qaratiladi (musiqa o'quv jarayonining maqsadi,

- bola esa vosita sifatida ishlaydi);

- shaxsni umumiy va har tomonlama rivojlantirish vositasi (ta'lim jarayonining maqsadi - bola);

- ijodiy faollikni oshirish usuli; bolalarning hissiy rivojlanishi uchun sharoitlar.

So'nggi yillarda musiqa estetik terapiya vositasi sifatida qaraladi (bolaning uyg'unligi funktsional musiqa ta'sirida sodir bo'ladi), chunki u terapevtik funktsiyalarni bajarishi, bolaning energiya muvozanatini tiklashi mumkin. Boshlang'ich sinf o'qituvchisi musiqa taraqqiyoti jarayonida bolaning shaxsiyatini uyg'unlashtirishga qaratilgan musiqiy pedagogika asoslarini o'zlashtira oladi. Boshlang'ich sinf o'qituvchisining musiqa ta'limi sohasidagi faoliyati umumiy rivojlanishga qaratilgan bo'lishi kerak bolalar musiqa orqali. Darslikda bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining musiqiy dunyoqarashini kengaytirish, musiqa madaniyatini yuksaltirish zarurligi inobatga olingan. Shu bilan birga, bunday materialni qo'llanmaga kiritish boshlang'ich sinflarda musiqa darslarining mazmunini hisobga olgan holda amalga oshirildi.

Yosh o'quvchilarning musiqiy tarbiyasi borini tortadigan asosiy vazifalardan biriga aylanib bormoqda, bu esa yosh avlodni musiqiy-axloqiy tarbiyalash muammosining bir qator muhim jihatlarini tubdan hal etish imkonini beradi. Kichik yoshdagi maktab o'quvchilarining musiqiy va axloqiy tarbiyasini faollashtirish muammosi o'qituvchilar oldiga bolalarning turli xil moyilliklarini rivojlantirishga maqbul yondashuv yo'llarini topish va topish masalalarini qo'yadi. Bolalarning axloqiy madaniyati masalalariga qiziqish va e'tibor ortib borayotgani axloqning ta'sir doirasining kengayishida yaqqol namoyon bo'ladi. San'atda va hayotda go'zallik haqidagi fan bo'lib qolishdan to'xtagan axloq bugungi kunda tashqi bezak sifatida emas, balki uning mohiyati, ichki mazmunining ajralmas qismi sifatida hayotning barcha sohalarini qamrab oladi. Albatta, san'at inson mohiyati, uning hayoti va faoliyati sohasi sifatida, eng to'liq ifodalash sohasi sifatida go'zallik axloqning eng muhim ob'ekti bo'lib qolmoqda va mos ravishda boshlang'ich maktabda san'atning rolini kengaytirish, pedagogik muammolar doirasini kengaytirishni nazarda tutadi. Axloq, mehnat, ishlab chiqarish, sport, insonning xulq-atvori va, albatta, musiqa - bu go'zallik fani rivojlanayotgan jihatlarining to'liq bo'lmagan ro'yxati.

Zamonaviy pedagogika maktabda musiqa san'ati birinchi navbatda tarbiya usuli bo'lishi kerakligini qat'iy belgilab qo'ydi. Shunga qaramay, uzoq vaqt

davomida maktabda musiqiy-axloqiy tarbiya vazifalari o'quvchilarni musiqa bilan yuzaki tanishtirish, ular tomonidan ba'zi badiiy bilim va ko'nikmalarni egallashga aylantirildi, ya'ni ular boshlang'ich sinf vazifalari bilan almashtirildi. ta'lim, bu jiddiy xato edi. Bundan tashqari, musiqa san'atining o'ziga juda oz vaqt ajratilgan va bolalar uchun musiqa va so'zlarni yozish haqida ko'proq zerikarli suhbatlar bo'lgan. Axloqiy tarbiya uchun barcha mas'uliyat musiqa va adabiyot o'qituvchilariga yuklangan. Hayotning barcha jabhalari insonga axloqiy ta'sir ko'rsatishi va axloqiy faollikni oshirish zarurligi unutildi, ya'ni kichik o'quvchi shaxsining intellektual va amaliy-faoliyat faoliyati. Musiqaga qiziqish, musiqaga ishtiyoq, unga mehr-muhabbat uning o'z go'zalligini bolalarga keng ochib berishi, tarbiyaviy-idrok vazifasini bajara olishi, ma'naviy madaniyatini shakllantirishga xizmat qilishi uchun zarur shartdir. Rossiya Federatsiyasi maktablarining tajribasi shuni ko'rsatadiki, musiqa o'qituvchisi va musiqa o'qituvchisi boshlang'ich sinf o'qituvchilarining sa'y-harakatlarini har tomonlama rivojlangan shaxsni shakllantirish, yuqori darajadagi musiqiylikni shakllantirish nuqtai nazaridan musiqa ta'limini yanada takomillashtirishga qaratish zarur. Umumta'lim maktabining boshlang'ich sinflarida musiqiy rivojlanmagan bolalarning musiqiy va ijodiy ko'rinishlarini faollashtirish, kichik yoshdagi maktab o'quvchilarini musiqa san'ati vositasida axloqiy tarbiyalash.

O'quvchilarni musiqiy-axloqiy tarbiyalash Ijtimoiy jihatdan qiyin o'tish davrining zamonaviy sharoitida shaxsiyatni rivojlantirish faqat mehnat, axloqiy va estetik tarbiyaning birligini nazarda tutadigan ta'limga kompleks yondashuv mavjud bo'lganda mumkin bo'ladi, ya'ni. yosh o'quvchi shaxsining ijtimoiy qimmatli fazilatlarini rivojlantirishga yordam beradigan ta'limning barcha shakllarining yagona tizimiga integratsiyalashuvi. Davlat, jamiyat va shaxs manfaatlarini o'zida mujassam etgan zamonaviy maktab o'quvchi madaniy taraqqiyot sub'ekti haqiqiy maqomini oladigan ta'lim muassasasiga aylanadi. Axloqiy ma'rifat nuqtai nazaridan musiqa san'ati jamiyatimizning asosiy maqsadi – amaliy, lekin yuksak ma'naviy madaniyatga ega shaxsni shakllantirishga xizmat qilishi kerak. Ob'ektiv voqelikni o'ziga xos ifoda vositalari yordamida aks

ettiruvchi har bir san'at turi insonga turlicha ta'sir ko'rsatadi. Musiqa insonga eng katta hissiy ta'sir kuchiga ega bo'lgan san'atdir va shuning uchun insonning yuksak axloqiy fazilatlarini shakllantirishning muhim vositalaridan biri bo'lib xizmat qiladi. Musiqa tufayli inson nafaqat tevarak-atrofdagi, balki o'zida ham yuksak, ulug'vorlik g'oyasini uyg'otadi. Demak, musiqa ta'limiga axloqiy ma'rifat va tarbiyaning muhim tarkibiy qismi sifatida qarash kerak.

Musiqa san'atining o'quvchilarga maqsadli ta'siri, uni idrok etishning faolligi va chuqurligini, shuningdek, mustaqil badiiy faoliyatni shakllantirish va rivojlantirishni nazarda tutadi. Sinfda o'quvchilarning musiqiy va axloqiy tarbiyasiga muhim o'rin beriladi. Sinfda axloqiy tarbiya bir qator sabablarga ko'ra cheklangan, ammo sinfdan tashqari ishlarda unga katta imkoniyatlar ochiladi: suhbatlar, ertaklar, san'at do'stlari san'at bo'yicha suhbatlar, qoida tariqasida, ikki xil ta'sir ko'rsatadi: intellektga va yosh o'quvchilarning his-tuyg'ulariga¹[31]. Uslubiy nuqtai nazardan musiqa tinglash, badiiy asarlarni namoyish etish, ya'ni o'quvchilarning his-tuyg'ulariga bevosita murojaat qilish san'at haqida fikr yuritish bilan birga borishi muhim. Estetika asoslarini o'rganishning eng samarali shakli badiiy kitoblarni o'qishdir. Demak, maxsus musiqa adabiyotlarini o'quvchilar tomonidan o'qishga o'qituvchi rahbarlik qilishi kerak. "Rossiya o'qituvchilari tomonidan olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, to'g'ri tashkil etilgan o'quv jarayoni insonda ma'lum bir sohada muvaffaqiyatli faoliyat yuritish uchun zarur bo'lgan fazilatlarni rivojlantirishga olib keladi. Bunday holda, o'qituvchining bilim jarayonini boshqarish, o'quvchilarni mazmunli, faol, musiqiy va axloqiy qadriyatlarni maqsadli o'zlashtirish orqali tarbiyalash qobiliyati hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Umumta'lim maktablarining asosiy vazifalarining biri, o'quvchilarni belgili bir musiqa sari bilan tanishtirib, uni mazmunga ega etib ijro etib o'quvchilarning diqqat e'tiborini asarga qaratadi, ularning nutq madaniyatini, ritmik harakatlarini shakllantirish, fikrlash qobiliyatini o'stirish, tafakkurini rivojlantirish, olamga ko'z qarashini kengaytradi, emotsional tuyg'ularga a'lo ta'sir etadi.

¹ <https://minikar.ru/uz/health/teoriya-i-metodika-muzykalnogo-vospitaniya-v-nachalno-shkole/>

Musiqqa darslarining mazmunida faqat o`zlashtirish emas, balki o`quvchilar sana sezimini, munosabatini yaxshilash, nafasat madaniyatini rivojlantirish va jismoniy sog`lomlashtirishni shakllantirishni nazarda tutadi. Asrasa boshlang`ich sinf o`quvchilarini ritmni his qilish qobiliyatini o`stirish, musiqani to`g`ri sanash toza ijro qilish va boshqa faoliyat turini o`rganishda yordam beradi.

Boshlang`ich sinflarda tarbiyaning pedagogik va psixologik ahamiyati maktablarda barcha fanlar qatorida o`z o`rniga ega. Ayniqsa, musiqqa fanining ahamiyati beqiyos. Ularning fikrlari, tuyg`ulari oddiy, ko`rganlarini takrorlovchi bo`lishlari sababli ularga to`g`ri ulgi bo`lishga xarakat qilmoq kerak.

Bolalar yoshiga xos qo`shiq va kuylar dasturda kam bo`lsa yoki murakkab bo`lsa, qo`shiqni bo`limlarga bo`lib, quyidagicha dars o`tishi maqsadga muvofiq. Bu amallarni amalga oshirish uchun bolalarda musiqqa savodi bo`lishi kerak. Bu esa bolada oddiy musiqiy tushunchalardan boshqa bilim yo`q, faqat MTM da olgan bilimlaridan tashqari. Ularni boshlang`ich sinflarda ayniqsa 1-sinfda bolalarga ritmni his qilishni o`rgatiladi, sababi ritm musiqani asosiy elementi hisoblanadi. Bu faoliyat bolalar musiqani aytishgina emas balki jismoniy so`g`lomlikka chaqiradi. Shu sabab umumta`lim maktablarda musiqqa darsi faoliyatining asosiy elementi bo`lgan ritmik harakatlarni o`quvchilarga o`rgatib borish dolzarb masalalardan biri bo`lib sanaladi. Shu sababdan biz bitiruv malakaviy ishimiz mavzusini "Boshlang`ich sinflarda (1-sinf) musiqqa madaniyati darsida ritmik harakatlarni ahamiyati" deya nomladik va bu haqidagi materiallarni izlab, o`qib-o`rganishga kirishdik.

Malakaviy ishning maqsadi va vazifasi:

Umumta`lim maktablarda boshlang`ich sinflarda musiqqa faoliyatida ritmik harakatlarni ahamiyati haqidagi ilmiy, metodik ishlar natijalari asosida umumiy xulosa va tavsiyalar ishlab chiqish.

Bu maqsaddan kelib chiqqan holda quyidagi bir nechta vazifalarni amalga oshirishni yo`lga qo`ydik:

-Ritm, musiqqa darsi, boshlang`ich ta`lim haqidagi tushunchalarni mazmunini aniqlash;

-Boshlang'ich sinf o'quvchilarning psixologik, jismoniy hususiyatlarini o'rganish;

-Ishning ishlanganlik darajasini o'rganish;

-Musika ta'limining tarbiyaviy hususiyatlari haqidagi allomalar, pedagog-olimlar haqida yo'zgan asarlarini o'qib o'rganish;

-Musika darsi asosiy didaktik tamoyillari asosida metodlarni o'rganish va o'zlashtirish;

-Musiqiy ritmik harakatga ega 1-sinf uchun mos bo'lgan musiqiy asarlarni yig'ish;

-musika ritmik oyinlar va raqs harakatlari haqidagi bilimlarni kengaytirish;

-1-sinf bolalarning ritmik harakatlarini o'zlashtirish uchun tavsiyalar ishlab chiqish.

Malakaviy ishning ob'ekti va predmeti:

Boshlang'ich sinf (1-sinf) da musika madaniyati darsida ritmik harakatlarni o'zlashtirish jarayoni. Bu amallarni musika asarlar, jismoniy chiniqtiruvchi harakatlar, raqs harakatlari(bosh, bel, qo'l va oyoq harakatlari) va ritmga hos bo'lgan musiqiy asboblarni orqali amalga oshiriladi.

Malakaviy ishning metodik ahamiyati.

Boshlang'ich sinflarda musika madaniyati darsida olib boriladigan faoliyat turini aniqlash, ishlab chiqilgan metodik tavsiyalar asosida xulosalar ishlab chiqish, ritmik harakatlarni o'zlashtirish uchun zarur metodik tavsiyalar ishlab chiqishdan va bu tavsiyalarni musika ritmik harakatlarni o'rgatish jarayoniga tadbiq qilish.

Ishning yangiligi. Boshlang'ich sinf (1-sinf) da musika madaniyati darsida ritmik harakatlarni o'zlashtirish jarayoni va tarbiyaviy ahamiyati haqidagi ishlangan ilmiy metodik ishlar natijalari asosida xulosalar va tavsiyalar ishlab chiqilganligi ishning yangiligi hisoblanadi.

I-Bob. MUSIQANING TARBIYAVIY AHAMIYATI VA TA'LIMDAGI O'RNI

1.1. MUSIQANING TARBIYAVIY HUSUSIYATI, INSON RUHIYATIGA TA'SIRI

Musiqaning iloxiyligi, uning ruhiyatga bog'likligi, ohanglarning sirli olami azaldan insoniyatni qiziqtirib kelgan, SHarqda ham, g'arbda ham nafis va qudratli musiqiy inson qalbida eng ezgu, go'zal hislarni uyg'otib, xalqning orzu-armonlarini ifodalab kelgan.

Bobokalonimiz Sa'diy aytganidek, «Musika inson ruhining yo'ldoshidir».

O'zbek she'riyatining dahosi Alisher Navoiy o'z nasriy asarlarining birida bu haqida ajoyib fikrlarni aytadi: «Shodlikni oshiruvchi xonanda, gamni tarrqatuvchi sozanda bularning har ikkisiga xissiyotli kishilar va ahli dardlar jon fido qiladilar. Ular muloyim tarona bilan kuylar ekanlar, eshituvchining naqd hayoti kuyga fido bulsa ne gam? Axir, ko'ngil xush ohangda quvvat, ruh esa xushovozdan oziq oladi».

Shunday ekan, inson shaxsiyatining shakllantirishida musiqa san'atining ahamiyati beqiyosdir. Musika xayotni insonlarning his tuygularini va orzu istaklarini o'ziga xos badiiy tilda ifoda etadi.

Musiqaning shifobaxsh hususiyatlari nafaqat odamni tushkun holatdan olib tashlaydi, balki jismoniy og'riqdan ham xalos bo'ladi. O'z-o'zini davolash har qanday dori-darmonlardan ko'ra muhimroqdir va har birimiz qiyin vaziyatlarda bunga umid qilamiz. Kayfiyatni ko'taruvchi musiqa insonni yashashga, quvonishga, yaxshilikka ishontirishga undaydi. U yorug'likni dunyoga singdiradi va uni tinglash sayyorada yashovchi odamlarning yarmining sevimli mashg'uloti hisoblanadi.

Musika ko'p asrlar davomida insoniyatga hamroh bo'lib kelgan. Insoniyatning dunyoga qarashi o'zgargan sari uning musiqasi ham o'zgardi. Har bir davrda insoniyat musiqani o'ziga moslashtirgan. Shuning uchun har kim

musiqani o'ziga xos tarzda tushunadi. Kimdir uchun musiqa ana shu oddiy tovushlarning yig'indisi bo'lsa, kimdir uchun jismoniy holat namunasi bo'lsa, kimdir uchun u hayotining ajralmas qismi bo'lib xizmat qilsa, uning hayotimizdagi o'rni beqiyos.

Musiqa doimo bizning xotiralarimiz bilan parallel ravishda harakat qiladi va har bir kishi bolaligi bilan bog'liq qo'shiqlarga ega. Har birimizda shunday lahzalar bo'lganki, bolaligimizdan qo'shiq eshitganimizda quvonchli va qayg'uli damlarimizni batafsil esladik. Musiqa kuchli assotsiativ omildir, chunki biz qo'shiqni bir marta eshitganimizda, u butun umr esda qolishi mumkin va keyingi safar uni eshitganimizda, biz uning qanday davom etishini taxminan bilamiz. Biz fotosuratdan bunday kuchli effektni ham ololmaymiz, bitta fotosurat bilan to'qnashganimizda, keyingi safar unga duch kelganimizda, u bizga boshqacha ko'rinadi, degan katta shubha paydo bo'ladi.

Mukammal musiqa qalbni shu qadar larzaga soladiki, bu tuyg'uni go'yo o'zing sevimli borlig'ingdan bahramand bo'ladigan holatda, ya'ni musiqa tom ma'noda dunyoda mavjud bo'lgan eng yorqin baxtni baxsh etayotgandek his etasan. Bunga kimdir rozi bo'lishi mumkin, kimdir rozi bo'lmasligi mumkin, lekin bir narsa aniq: musiqa insonni yashashga, harakat qilishga undaydi, bizda esa so'zsizning ta'siri juda katta. Birinchi musiqa namunalari ham insonning mehnat faoliyati negizida paydo bo'lgan. . Bundan tashqari, u turli marosimlarda musiqa rahbari bo'lgan. Hozir ham hech bir marosim va marosimlar musiqa sadolarisiz o'tmaydi. Masalan, to'y marosimlari, marosim va an'analarimiz, turli bayramlarimiz musiqa sadolarisiz o'tmaydi.

Kompozitor, bastakor bu san'at turiga xos bo'lgan ifoda vositalaridan foydalangan xolda hayotdagi voqealarni aks ettiradi.

Musiqa o'z mazmuniga ega, ammo u faqat shu san'atga xos bulgan spetsifik shaklda, spetsifik vositalarida beriladi, yaratiladiki, buni so'z, rang, harakat va boshqa vositalar orqali berilishining imkoni yuq.

Tasviriy san'at poeziya, raqs musiqaga yaqindir, chunki ular hayotni, inson ruhiyatini aks ettiradilar. Ammo kayfiyati, xarakteri g'oyasi, ruhi kanchalik bir-

biriga yaqin bulmasin, turli san`at asarlari syujet jihatidan bir bo`lsa ham, o`z «tillari» hususiyatiga ko`ra turlicha bulib qolaveradilar.

Ba`zida musiqiy asarning nomi yoki dasturini programmasini uning mazmuni deb biladilar. Ammo xech qanday nom, dastur xaqiqiy badiiy asarning musiqiy mazmunini to`liq olib borolmaydi. Bu shundan ham ko`rish mumkinki, bir qancha kompozitorlar bitta syujet asosida bir-biriga yaqin, shu bilan birga bir-biridan ajralib turadigan musiqiy asarlar yaratadilar. Bunga kompozitorlar musiqaning hayotot, hissiyotning eng nozik tuyg`ularini aks ettirishdagi cheksiz imkoniyatlari orqali erishadilar.

Musiqaning mazmunini so`z orqali ifodalash asar mohiyatini to`la ochib bermaydi. Ammo musiqashunoslik ilmi musiqiy asar kayfiyati, ma`nosi, umumiy xarakteriga so`z orqali tavsif berish imkoniyatini tan oladi. So`z musiqa idrokini tashkil etishda ayniqsa, musiqadan tayyorgarligi kam auditoriyalarida ahamiyat kasb etadi.

Musiqani mazmunining so`z bilan ifodalash uning ta`sir kuchini qoplamasada, davrga, asarning yaratilishi tarixiga berilgan tavsif asarni tinglashda diqqatlirok bo`lishga, uni yaxshiroq, to`laqonli tushunishga va nozik his etishga yordam beradi.

Musiqa hayotni aks ettirishi, hayot bilan bog`liqligi uning kompozitor va ijrochining hayotiy qarashlariga bog`liqligi musiqani tarbiya vositasiga aylantiradi.

O`sib kelayotgan avlod tarbiyasida musiqa san`atining ahamiyati juda kattadir. «Gimnastika badanni kaday to`g`rilasa, musiqa inson dilini shunday tug`rilaydi»-degan edi.

V.A.Suxolikskiy Abu Nasr al Farobiy musiqaning shaxs shakllanishiga ta`sirini quyidagicha bayon etadi: «Bu fan shu ma`noda foydaliki, kimning fe`li atvori muvozanatini yuqotgan bulsa, tarbiyaga keltiradi, kamol topmaganlarni kamolatga etkazadi, muvozanatda bo`lganlarning muvozanatini saqlaydi...

Bu fan tanning sog`ligi uchun ham foydalidir». Qachonki o`qituvchi o`quvchilarning fikrlari va xis tuyg`ulariga e`tibor bergan holda ularning musiqiy, ijodiy qobilyatlarini rivojlantirsa, san`at asarini tushunish,

sevish va qadrlashni o`rgatsa, fakat shundagina musiqaning katta tarbiyaviy imkoniyatlari amalga oshadi.

O`quvchilarni musiqa san`atiga olib kirish ularning estetik-ahloqiy hissiyotlarini tarbiyalashga, dunyoqarashlari, intilishlari, ichki kechinmalarini shakllantirishga yordam beradi. O`quvchilarda estetik hissiyotlarni tarbiyalash orqali ularning ma`naviy, g`oyaviy va ahloqiy dunyosini takomillashtirishda, oliyjanob fazilatlarni kamol toptirishda, ta`sirchan vosita bo`lib xizmat qiladi.

Musiqiy tarbiyaning asosiy maqsadi inson ma`naviy madaniyatining tarkibiy qismi bo`lgan musiqa madaniyatini shakllantirishdir. «Musiqa madaniyati» tushunchasi ancha keng, u o`z ichiga quyidagilarni oladi:

- a) ahloqiy-estetik hissiyotlar va qarashlar, musiqiy did va ehtiyojlar;
- b) musiqa san`atini o`ztirishda, ya`ni ijro va tinglab, idrok etish uchun lozim bo`lgan bilim, malaka va ko`nikmalar;

- v) musiqiy faoliyatning muvaffaqiyatli bo`lishini ta`minlovchi musiqiy, ijodiy qobiliyatlar.

Shu maqsadni amalga oshirish ukituvchi oldida quyidagi vazifalar turadi:

- musiqiy tarbiyaning xayot bilan bog`lab olib borish;

- o`quvchilarning musiqa san`atiga bo`lgan qiziqishlarini rivojlantirish;

- musiqiy-badiiy didni va musiqa faoliyatlariga ehtiyojni rivojlantirish;

- musiqa xaqida bilim va malakalar doirasini tarkib toptirish;

- musiqiy faoliyatlar jarayonida badiiy ijodkorlik xis tuygularini rivojlantirish;

- asarlarning badiiy g`oyaviy mazmunini vositasida o`qituvchilarni ahloqiy-estetik tarbiyalash;

- musiqa darslarida kasb, hunar va mehnatga nisbatan ishtiyoq uyg`otish;

- musiqaning tarbiyaviy ta`sirini kuchaytirish.

- Maktabda musiqa o`qitishning etakchi vazifalaridan biri-o`quvchilarda tinglovchilik musiqiy madaniyatni tarbiyalashdir, chunki bugungi o`quvchi o`z qiziqishi va didiga ega bo`lgan ertangi kun tinglovchisidir.

Ana shu tinglovchilik musiqiy madaniyatining qanday shakllanganligiga qarab, inson kelajakda san`at orqali o`z ichki dunyosini takomillashtirib boradi yoki musiqani faqatgina ko`ngil ochar bir vosita sifatidagina qabul qiladi. Bu vositalar musiqa o`qituvchisidan o`z predmetini yaxshi bilishni, o`quvchi shaxsiga doimiy e`tiborni talab etadi.

Yuqorida aytilgan fikrlar shuni kursatadiki musiqiy tarbiyani biz ikki xil ma`noda tushunishimiz mumkin. Keng ma`noda musiqiy tarbiya-insonning ma`naviy ehtiyojlarini, ya`ni doimo go`zallikka intilishi va kundalik xayotda ana shu guzallik koidalariga amal kilib borishi, uning ahloki, ongi va hayotiy voqealikka estetik baho beri olishini shakllantirish. Bu ma`noda musiqiy tarbiya-Insonni tarbiyalash demakdir.

Qisqa ma`noda musiqiy tarbiya-insoning musiqiy qobiliyatlarini, musiqani idrok etishini rivojlantirishdir, ya`ni unda musiqaga emotsional ta`sirchanlikni, musiqaning mazmunini tushunishi va chuqur his etishini tarbiyalashdir. Bu ma`noda musiqiy tarbiya-insonda musiqiy madaniyatni shakllantirishdir.

1.2. MUSIQA FANI FAOLIYATINING TARBIYAVIY HUSUSIYATLARI VA BUGUNGI KUN TALABI

Musiqi ta'limi o'zgacha bir ko'rinmas tarbiya uslubida tarbiyaviy hususiyatlariga ega bo'lgan san'at darsi hisoblanadi va u boshqa fanlar bilan uzviy bog'liq. Musiqiy ta'limda va davlat ta'lim standartining joriy etilishi milliy musiqiy merosidan to'laqonli foydalanish imkonini beradi. Musiqa darslari olib boriladigan sinfxonani yaxshi texnik qurollar, ko'rsatma qurollar va kerakli materiallar bilan jihozlangan bo'lishi ulkan ahamiyat kasb etadi. Texnika apparatlari, metodik ko'rsatma qurollar, musiqa asboblari, fortepiano, milliy cholg'u asboblari, yangi dastur asosida tarxatma materiallar, plovaklar, qalam, kley, flipchertlar, flomasterlar, rangli borlar va boshqa kerakli jihozlarning etarli bo'lishi bolalarni darsga qiziqishini oshirib kelgusi darsni ishtiyoq bilan kutishi maqsadimizni amalga oshirishiga yordam beradi.

O'qituvchi-musiqachining g'oyalari, fikrlari, his-tuyg'ulari va intilishlarining uyg'unlashuvi uning ruhiy holatini shakllantiradi, bu fikrni yuzaga keltiradi va ijodiy faoliyat natijasini kutadi. Bola shaxsining rivojlanishi axloqiy tarbiyaning estetik, aqliy va jismoniy tarbiya bilan chambarchas bog'liqligi tufayli ta'minlanadi. G'oyaviy-axloqiy ta'sirni amalga oshirishga bolalarning yosh imkoniyatlaridan kelib chiqib tanlangan to'g'ri tuzilgan dastur va asarlar yordam beradi. Ammo eng muhimi, tinglovchilarning empatiyasini uyg'otadigan musiqaning o'ziga xos xususiyati tufayli idrokning hissiyligi. Musiqiy darslar kognitiv va aqliy faoliyatni faollashtiradi. Bolalar ishni diqqat bilan tinglash orqali ko'p narsalarni o'rganadilar.

Bolaning musiqiy madaniyatini yuksaltirishga estetik didi, dunyoqarashini kengaytirishga va musiqani xis qilishga qaratilgan amaliy mashg'ulotlar o'tkazishga musiqa o'qituvchisi pedagogika mahorat bilan, o'z ustida tinimsiz

ishlab tarbiyalab kelayotgan o'quvchilarini chin dildan sevis, to'g'ri voyaga etkazishi bugungi kun talabidir.

Shu bilan birga bolalarning musiqa darsidagi ritmik harakatlarni bajarish milliy qo'shiqlar, kuylar, vatanparvarlik to'g'risida, milliy mafkura asosidagi ashulalar, ko'ngilli-sho'x raqs va ashulalarga e'tibor berishimiz kerak va bu faoliyat ishlarida, maktab dasturida bolalar tarbiyasida ham katta ahamiyatli. Shuningdek, musiqa darslarining barcha ishlarining maqsadi va mazmuni darsning mavzularini ochib, turmush bilan bog'lab, darsning barcha bo'laklarini bir-biri bilan bog'liqli etib olib borishni talab etiladi.

Musiqa darslari quyidagi fptsifik mazmuni bilan boshqa darslardan ajralib turadi:

1.Musiqa savodi va ijrosiga ton, turli vokal-xor tashkillari, musiqa tinglash, bolalar cholg'u asbobida chalishlari, ritmik xarakatlarni bajarish kabi elementlaridan turadi.

2.Musiqa boshqa san'at turlaridan o'zining tushuntirish bo'laklari, «tili»bilan ajralib turadi. Yuqorida san'at turlarini ko'rish va eshitish orqali tushunsak, musiqani faqat diqqat bilan tinglabgina tushunsa bo'ladi. Shuning uchun ko'zi ojiz insonlarning ko'pchiligi musiqa san'atiga qiziqadilar, shu kasbni tanlashadilar.

3.Musiqa aniq vaqt o'lchami bilan bog'liqli san'at turi. Shuning uchun, ijro etilayotgan musiqa tempiga sozlanib, uning har bir elementini diqqat bilan eshitmasak, asarni eshita va tushuna olmaymiz. Klassik asarni qayta-qayta eshitganda uning yangi qirralarini va badiiyligini his etamiz.

4.Musiqa o'quvchilarga, ayniqsa boshlang'ich sinf o'quvchilariga faol emotsional ta'sir ko'rsatib, quvvat beradi, hislarini uyg'otadi. Yaxshi mazmunga ega bolalar uchun qiziqarli bo'lgan darsdan bolalar dam olib, badiiyluk tomondan quvonib, ma'naviy oziq va zavq oladi.

Musiqa darsi o'zining faol psixologik ta'siri orqali bosh fanlardan farq etadi. Shuning uchun ham musiqa darsi boshqa fanlar bilan ham bog'liqdir.

Musiqqa fani o`zining aralash dars turi bilan ham o`zgacha bo`lib, uning shakli uch asosiy turdan iborat musiqqa tinglash, masiqqa savodi va qo`shiq aytishdan turadi.

Boshlang`ich sinflarda dars shakli besh xildan iborat bo`ladi: Bular, asosiy ko`pchilik bo`lib ashula aytish, musiqqa savodi, musiqqa tinglash bo`lib musiqiy ritmik xarakatlarni bajarish ular uchun zarur hisoblanadi. Shuningdek, ularda ritmik harakatlar bilan aytilayotgan qo`shiqqa hamohang cholg`u asbobida jo`r bo`lishga o`rgatish ma`qul. Sababi mamlakatimizda bu chora tadbirlari jadal tus olib bormoqda.

Shu dars asosida boshlang`ich sinf o`quvchilarida, eng dastlab musiqqaga a`lo qiziqishlari, musiqiy tushunchalarining hosil etish va kerakli va zarur tajribalarni hosil etish asosiy vazifa qilib qo`yiladi. Bu yoshdagi o`quvchilarning diqqat e`tibori uncha rivojlanmagan, o`yinqaroq, chaqqon bo`lishadilar. Ularning psixologik qiyofasidan, kayfiyatidan kelib chiqib, ularga quvonchli, sho`x ohangdagi kuylarni eshittirish, aytirish, raqsga tushirish, ritmik xarakatlarni bajartirish va qo`shiq ohangiga to`g`ri tusha bilish majburiyatini his eta oldirishga o`rgatiladi. Shundan keyin ham o`quvchilar darsga qiziqib bilim egallashga xarakat qilishadi. Ularga darsda bir xillik emas, balki har bir dars shakllari mazmuni almashinib turishi maqsadga muvofiqdir. Shu bilan birga musiqqa haqida yangi tushunchalar paydo bo`lib, musiqani sifatli o`rganishga, o`zlashtirishga qobiliyati oshadi. Buning samarasida ijro etganda va boshqa amaliy ishlarni bajarishda faollik, mazmundorlik va gavdalanish singari mazmunlar asta aniqlanib boriladi.

Darsning kalendar tematik rejasi, dastur asosida musiqqa turmushiga qarab tuzilsa dars doimo ovozlarni sozlash, musiqqa tinglashdan boshlanishi shart emas. Darsning tuzilish shakli standart mavzuli tizimda, balki mavzuli rejadagi asarlarni o`zlashtirish uchun musiqqa ishlarini qaysi turidan boshlab, qaysi turidan tugasa ham bolalarni musiqqaga va dars mazmuniga ko`proq qiziqтира olish va pedagogik maqsadga samarali erishish mumkinchiligiga erishish kerak.

Demak, darsda bajariladigan har bir musiqiy ish turi darsning ajralmas bir bo`lagi bo`lib, aniq pedagogik maqsadga qaratilishi lozim. Natijada bolalarda

musiqqa tuyg`usini shakllantirish, musiqani san`at sifatida estetik tomonini tushunishga tayyorlash nazarda tutiladi.

Boshlang`ich sinflarda tarbiyaning pedagogik va psixologik ahamiyati maktablarda barcha fanlar qatorida o`z o`rniga ega. Ayniqsa, musiqqa fanining ahamiyati beqiyos. Ularning fikrlari, tuyg`ulari oddiy, ko`rganlarini takrorlovchi bo`lishlari sababli ularga to`g`ri ulgi bo`lishga xarakat qilmoq kerak.

Bolalar yoshiga xos qo`shiq va kuylar dasturda kam bo`lsa yoki murakkab bo`lsa, qo`shiqni bo`limlarga bo`lib, quyidagicha dars o`tishi maqsadga muvofiq, bular:

- qo`shiq matnin mazmunini tushuntirib berish;
- musiqani oddiyroq qilib ijro etib eshittirish orqali musiqqa mazmunini matn mazmuni bilan moslashtirib bolalarga tushuntirish;
- dinamik belgilarni o`rgatish, qo`shiq ahamiyatiga ta`sirini tushuntirish;
- bolalarni qiziqtirib, birgalikda to`g`ri dam olib, qo`shiqni birgalikda aytishga xarakat etish;
- qo`shiqni ritmik xarakatlar bilan o`rganish;
- kuyni 3-5 takt bo`lsa ham cholg`u asbobida chalish.

Shu bilan birga bolalarning xarakatlarini rag`batlantirish, yuqorida aytilgan tavsiyalarga asoslanib, repertuarlar tizimiga milliy qo`shiqlar, kuylar, Ona Vatan to`g`risida, milliy ideologiya asosidagi ashulalar, ko`ngilli-sho`x raqs va ashulalarga e`tibor berishimiz kerak. Texnik xarakatli musiqalarga bolalar gimnastika xarakatlarini ishlashi, ularning sog`ligiga yaxshi ta`sir etadi va bolalar boshqa fanlar bilan musiqqa ta`limining bog`liqligini anglaydilar, ularda o`ylash, fikr yuritish sezimlarini shakllantirib boradi.

Shuningdek o`quvchilarning musiqiy iqtidorini rivojlantirish, musiqqa san`atiga mehr va ishtiyoqni oshirish, musiqqa san`atiga qiziquvchi o`quvchilarning iqtidorini rivojlantirish uchun zaruriy shart-sharoitlar yaratib berish, ularning badiiy ehtiyojlarini qondirish musiqiy ta`lim-tarbiyaning asosini tashkil etadi. Shu bilan bir qatorda, o`quvchilarning kichik yoshdagiligidan qat`iy nazar, ularni jahon xalqlarining durdona asarlari bilan ham tanishtirib turish lozim.

Musika predmeti o'quvchilarning ma'naviy, badiiy va ahloqiy madaniyatini shakllantirishda, milliy g'urur va vatanparvarlik tarbiyasini amalga oshirishda, ijodiy mahorat, nafosat va badiiy didni o'stirishga, fikr doirasini kengaytirishga, mustaqillik va tashabbuskorlikni tarbiyalashda xizmat qiladi.

Musika darsi umuman boshqa fanlarga qaraganda o'zining boshqacha bir ko'rinmas tarbiya uslubida tarbiyaviy xususiyatlariga ega bo'lgan san'at darsi hisoblanadi va u boshqacha bo'lganligi bilan boshqa fanlar bilan uzviy bog'liq.

Musiqiy ta'limda va davlat ta'lim standartining joriy etilishi milliy musiqiy merosidan to'laqonli foydalanish imkonini beradi. Bular ommaviy xalq kuy va qo'shiqlarda, xonanda va sozandalarning ijodiy faoliyatlari, bugungi zamonaviy musiqiy faoliyatda o'z aksini topdi. Musika san'atining bu kabi imkoniyatlari yangi avlodni tarbiyalash, ularning barkamol bo'lib etishishlarida o'ziga xos va takrorlanmas manba bo'lib xizmat qiladi.

Bolalar orasidan istedodli yosh ijodkorlarni izlap topish va qo'llab-quvvatlash, ta'lim muassasalarini milliy cholg'ular, darsliklar, notalar to'plami, o'quv-metodik adabiyotlar bilan ta'minlashning yaxlit tizimini yaratish maqsadida 2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasini amalga oshirishda dastur yaratilgan va mazkur dasturda 2022/2023 o'quv yilidan boshlab musika o'qituvchilarining hamda talabalarning musiqiy bilimini, ko'nikmalarini oshirish, ularning qalbida milliy madaniyatga bo'lgan muxabbatni shakllantirish chora tadbirlari belgilandi.

Shuningdek, umumiy o'rta ta'lim muassasalarida mazkur PQ 112-qarorni 1-ilovasidagi ro'yxatda keltirilgan milliy musika cholg'ularidan kamida bittasida kuy ijro etish ko'nikmalari o'rgatish haqida alohida shaxodatnoma qayd kiritilgan[8]².

Bu ko'rsatkich 2023-2024 o'quv yilidan boshlab kamida uchta musiqiy cholg'u asboblarda kuy chalish mahoratiga ega bo'lish musika fani o'qituvchilari uchun majburiy hisoblanadi.

Musika darsi haftasiga belgilangan bir o'quv yili soati va unga qo'shimcha ravishda har hafta milliy musika cholg'ularida kuy ijro etish amaliy to'garaklari va

² Ўзбекистон Республикаси Президентининг қарори, 02.02.2022 йилдаги ПҚ-112-сон

fakultativ darslarning o'tkazilishi ko'zda tutilgan.

Musiqqa darsi haftasiga belgilangan bir o'quv yili soati va unga qo'shimcha ravishda har hafta milliy musiqqa cholg'ularida kuy ijro etish amaliy to'garaklari va fakultativ darslarning o'tkazilishi ko'zda tutilgan. Bu esa o'rta sinflarda jiddiy amalga oshsa kerak. Musiqqa fani uchun ajratilgan o'quv soatlari doirasida "Hayotimga hamrohdir cholg'u" shiori ostida cholg'u ijrochiligi daryo mashg'ulotlari yo'lga qo'yilmoqda.

Bu qarorni o'rinish maqsadida oliy o'quv yurtlari mutaxassis o'qituvchilar tomonidan maxsus adabiyotlar yaratilmoqda va bu adabiyotlarni davlat tomonidan chop qilinishi moliyalashtirilmoqda. Shuningdek, uchta musiqqa asbobida mahorat bilan ijro qilib biladigan mahoratli musiqqa o'qituvchilar boshqa hududlarga borib ishi saqlangan holda o'rindoshlik asosida qo'shimcha daromadga ega bo'ladilar bu esa davlatimizning musiqqa san'atiga va yoshlar tarbiyasida jiddiy yondashishidan darak beradi.

Musiqqa ta'limidan yangi ta'lim mazmuni o'quvchilarning musiqiy bilim va malakalarini oshirish bilan birga, ularda kuzatuvchanlik, xotirani mustaxkamlash, obrazli tasavvur qilish, ijodkorlik, mustaqillik, tashabbuskorlik, badiiy va musiqiy did kabi hislatlarni rivojlantirishni ta'minlaydi. Shu bois bu yosh avlodni milliy musiqiy merosimizga vorislik qila oladigan, umumbashariy musiqqa boyligini idrok eta oladigan madaniyatli inson qilib voyaga etkazishni nazarda tutadi. Bunda o'quvchilarga musiqqa san'atini butun nafasati bilan o'rgatishlari, ularda ommaviy musiqqa faoliyatlari: Musiqani badiiy idrok etish, yakka va jamoa bo'lib qo'shiq kuylash, raqsga tushi shva ijodkorlik malakalarini shakllantirish asosiy maqsad hisoblanadi.

O'rta ta'lim maktablarining asosiy vazifalarining biri, o'quvchilarni fikrlash va o'ylashga o'rgatish. Bu vazifani amalga oshirishda musiqqa darsi ahamiyatli bo'lib, o'qitishni bolalarni belgili bir musiqqa sari bilan tanishtirib, uni mazmunga ega etib ijro etib o'quvchilarning diqqat e'tiborini asarga qaratadi, ularning nutq madaniyatini, fikrlash qobiliyatini o'stirish, tafakkurini rivojlantirish, olamga ko'z qarashini kengaytradi, emotsional tuyg'ularga a'lo ta'sir etadi.

Musiqqa darslarining mazmunida faqat o`zlashtirish emas, balki o`quvchilar sana sezimini, munosabatini yaxshilash, nafosat madaniyatini rivojlantirish va boshqa tuyg`ularini shakllantirishni nazarda tutadi.

O`qituvchining darsga yaxshi qatnashishi ulkan ahamiyat bajaradi va bir necha vazifalarni o`z oldiga maqsad etib qo`yadi:

- 1.Musiqqa tarbiyasida yangi metod, modellar ishlab chiqish;
- 2.Bitta musiqqa asbobida o`quvchini o`rgatish, ijro ko`nikmalarini paydo qilish;
- 3.Turmush va san`at oralig`idagi bog`liqni musiqqa madaniyatining mazmuni va ma`nosini tushuntirish maqsadida aniq misollar va voqealardan foydalanish.

Bu vazifalarni amalga oshirishda o`qituvchi kuchli tayyorgarlik ko`rishi, o`z ustida mustaqil tayyorlanishi, ya`ni dasturlar, badiiy adabiyotlar, teatr, muzeylarga borish, kutubxonalarga borib izlanib o`zining saviyasini, bilimini va ma`naviy dunyosini shakllantirib, ijro qilish malaka, tajriba va mahoratini oshirib borishni talab etiladi.

Musiqqa darslari olib boriladigan sinfxonani yaxshi texnik qurollar, ko`rsatma qurollar va kerakli materiallar bilan jihozlangan bo`lishi ulkan rol o`ynaydi. O`quvchi yoki talabalarning musiqiy madaniyati va savodxonligini yuksaltirishga estetik didi, dunyoqarashini kengaytirishga va musiqani xis qilishga qaratilgan amaliy mashg`ulotlar o`tkazishga musiqqa o`qituvchisi pedagogika mahorat bilan, o`z ustida tinimsiz ishlab tarbiyalab kelayotgan o`quvchilarini chin dildan sevis, to`g`ri voyaga etkazishi bugungi kun talabidir.

Shu bilan birga o`quvchilarning musiqqa darsidagi musika ta`limining pedagogik-psixologik ahamiyati va musiqqa o`qituvchisining bu jarayondagi javobgarli mas`uliyati haqida bayon etildi.

1.3.Musiqa ta'limining tarbiya sohasidagi tutgan orni va o'qituvchi mas'uliyati.

Musiqa ta'limidan Davlat ta'lim standartlari asosida ta'lim mazmunida o'quvchilarni bilim va salohiyatini tarbiyalash, ularning musiqiy savodxonligini oshirish, musiqani obrazli shavdalantirib qiyoslash, tarix bilan bog'lab ko'z oldiga keltirish, milliy musiqa madaniyatidan bahramand bo'lish, badiiy va musiqiy hohish singgari hususiyatlarini rivojlantirish kabi ishlarni ta'minlash mas'uliyati o'rin olgan va bu ishlarni natijasini samarali yaxshilash ishlarini o'qituvchilar vazifalari orqali ta'minlaydi. Yosh avlodni komil insonlar etib shakllantirishda musiqa madaniyati sifatli ta'sir ko'rsatadi. Musiqa san'ati bolalarni go'zallikka, nafosatga bo'lgan tuyg'ularini o'stiradi. Musiqa san'ati insonga yashashdagi xayotga bo'lgan mazmuni, muxabbati, qiziqishi va zavqini uyg'otadi. Ota-onaning, yor-birodarlarning qadriga o'z vaqtida etishiga, o'zgalar mehnatini qadrlab, xurmat qilishga, turmushda o'z o'rnin topa olishida yordam beradi. Bunda o'quvchilar musiqa san'atining butun nafosati bilan o'rganishga, musiqani tushuna olishga o'rganadi.

Boshlang'ich ta'lim o'quvchilari psixologik tomonidan ishonuvchan, oddiy toza fikrlovchi, qalbi toza, yuragida poklik ufurib turgan o'g'il va qizlardir. Fiziologik tarafdin esa hali jismonan rivojlanmagan, ovozlari shakllanmagan, fal'tset ovozli bolalardir.

Ularning kelgusidagi butun hayotidagi mavqeini yo'lga qo'yishda asosiy poydevor bo'lgan bu boshlang'ich ta'lim, birinchi o'qituvchisi bo'ladi. Ustoz bola bilan qanday muloqot etadi, qanday yondashadi, buning barii kelajakka aks etadi. Ularga ehtiyotlik bilan yondashish, yuragidan yaxshi gavdalanishga xarakat qilmoq kerak. Shunda u jamiyatda o'z o'rnin topa oladigan insonga aylanishi mumkin.

Birinchi prezidentimiz I.Karimovning quyidagi bu so'zlari «Har qanday millatning ravnaqi, umumbashariyat tarixida tutgan o'rnini, mavqei va

farzandlarining aqliy va jismoniy etukligiga bog'liqdir»³ - bolalarni kelajak uchun aqilli va sog'lom, bilimli bo'lishlarini taqozo etadi[5].

Demak, farzandlarimiz, har tomonlama etuk, e'tiqodli etib tarbiyalashda ustoz va murabbiylar, tarbiyachilarning xizmati ahamiyatga molikdir.

Ota-bobolarimizning sog'lom avlodni tarbiyalashdagi, ma'nan boy insonlar etib shakllantirishdagi birinchi boshlang'ich pedagog muallim - xalqning o'zi deb bekor aytilmagan.

Tarbiya yo'lidagi Alisher Navoiy, Abu Ali ibn Sino, Muxammad Bobur, Al-Farobiy kabi buyuk mutafakkirlar dastlabki musiqa ilmining tarbiyaviy ahamiyati haqida o'z ilmiy mehnatlarining bir qismini musiqa madaniyatiga bag'ishladilar. Bular, «Kitob ul musiqiy al-kabir» -musiqa haqidagi kitob, «Kalom il musiqiy»-musiqa haqida suhbatlar atamasidagi kitoblar kabi musiqaning ilmiy hususiyatlarini ochib hamda inson ruhiy holatiga samarali sifatlar bilan ta'sir etishini o'z mutaxassisligiga monand etib dalillab berishgan. Ular o'z asarlarida musiqaning mujizaviy ta'sirlari xaqida rivoyatlar, ertaklar, she'r va qo'shiqlar yaratishgan. Ayniqsa sharq adabiyoti sultoni, buyuk shoir va mutafakkirlari Bobur va Alisher Navoiy ko'plagan g'azallar, bayitlar yozib o'tgan. Bu asarlarni hozir ham o'lmas meros sifatida biz klassik asarlar sifatida foydalanib kelmoqdamiz. Navoiyning «Xamsa» asaridagi dostonlarida ham musiqa sozi haqida ko'p jumalarni keltirib o'tgan[34]. Uning bunday asarlari yoshlarni, insonlarni qanday yoshidan qat'iy nazar yaxshilikka, to'g'rilikka, buyuk kelajakka ma'naviy ta'sir ko'zi bilan qarashga undaydi. Shuning uchun ham ularni o'lmas shoir va mutafakkirlar deb eslaymiz.

Shuningdek, musiqa madaniyatiga xalq orasida o'z ijodiy faoliyati bilan xizmat etib kelgan musiqa ijodkorlarining hizmati katta. Ular baxshilar, jirovlar, qissaxonlar, shoirlar, halfalar, sozandalar va h.zo.

Xalq o'z ta'lim-tarbiyani qo'shiqlar orqali, tasviriy san'at orqali olishgan. Shuningdek, musiqa san'atidan faqat talim-tarbiya vositasida emas, balki o'z o'tmish tarixini bilib borish uchun xizmat vazifasini o'rinlagan. Demakki hali

³ I.A.Karimovning Yoshlar ittifoqi bilan ishlashi masalasidagi nutqidan 2001yil

kitob, yozish-chizish xalq ichida shakllanmagan davrlarda xalqning sof, o'lmas tarixi xalqning dostonlari, rivoyatlari, jirov-baxshilar repertuarlarida, xalfalar repertuarlarida shakllanib borgan. Ta'lim-tarbiya vazifasi esa shu yo'sinda termalar orqali, kichik - kichik nasixatli qo'shiqlar orqali tarbiyaviy ahamiyat kasb etishgan.

Xalqning ruhiy, ma'naviy merosida milliy musiqa dasturlarining tutgan o'rni ayriqcha ahamiyatli va milliy musiqa merosi dasturlarida badiiy hunarning ikki bir ta'sirli bo'lagi bunda tilsiz musiqaning sozi va qo'shiqdagi matnning birligi tarbiyaviy imkoniyat yaratadi.

Har bir xalqning milliy ruhiyati, madaniyati uning tarixiy-tadrijiy rivojlanish yo'lini aks ettiradi, uzoq vaqtlar davomida to'plagan, shakllangan fazilatlarini, o'git-nasihatlarini, elga, xalqqa singdirib boradi.

Demak, qonuniy turda davr o'zidan ilgari madaniy merosga asoslanib umr suradi. Buyuk kelajak egasi bo'lgan yoshlar bu jumlaning qonuniy merosxo'rlaridir.

Shuningdek, xalq musiqa merosimizning tarixiy va hozirgi kun ta'limining asosiy maqsadi o'quvchilarga musiqa madaniyatini o'rgatish va tarbiyalashdir. Musiqa o'qituvchisi darslarga mavzularni tanlab rejalashtirishni, ko'rsatma qurollar, texnik vositalardan ham foydalanishini o'z kundalikli vazifasi etib oladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida musiqa ta'limini asosiy poydevori yaratiladi. Bunda o'quvchilar musiqiy tuyg'usiga va musiqiy qobiliyatiga monand milliy hamda jahon musiqa madaniyatining bebaho namunalari bilan tanishadi. Musiqa ijodkorlari musiqa va uning aniqlovchi qurollari xor, vokal salohiyati va tajribalarini paydo etadi. Shunda ularga bu san'atni to'g'ri, lo'nda va sodda etib bolalar tilida misollar keltirib, ularni zeriktirmasdan metodlar asosida o'yin shaklida tushuntirish lozim bo'ladi.

Boshlang'ich siflarda dars o'tish uchun ularga musiqiy ta'lim-tarbiya berishda darsda va darsdan tashqari tarbiya ishlarida musiqa hunarini to'g'ri, toza, sof o'zlashtirishga e'tibor berib o'rgatiladi. Boshlang'ich sinf bolasi butun umridagi musiqa tarbiyasini birinchi qabul qilmoqda, shuning uchun ham ularna to'g'ri yo'llantirish kerak. Qo'ldan etaklash kerak. Shuning uchun ham

pedagogika balkim qoʻldan etaklab yurish, etaklash soʻzligidan yoki jumladan kelib chiqqandir.

Shuningdek, bu davr balalarning turmushdagi poydevor yaratuvchi davri hisoblanadi. Negaki, ular nozik tabiatli, koʻngli toza, oʻz fikriga ega emas boʻladi. Ularni fikrlarini xalollik, toʻgʻrilik, Ona Vatanga muhabbat tuygʻusida yoʻgʻriltirish lozim.

Musika darsi oʻquvchilarni nafosat tarbiyasiga, maʼnaviyatiga sifatli taʼsir etadi. Ularning mustaqillik gʻoyalarini rivojlantiradi, oʻz millatidan gʻururlanadi, musiqa madaniyatiga qiziqish uygʻotadi. Ona Vatanni sevishga, bir-birini, kattalarni qadriga etish, jamiyatta oʻz oʻrnini mustaqil topa olishida yordam beradi.

Musika madaniy turmushmizda keng oʻrin olgan inson kamolatining rivojlanishida ulkan ahamiyat kasb etuvchi sanʼatning tarbiyasining asosiy va terang qismlarining biri boʻlib, atrofdagi chiroyli goʻzalliklarni toʻgʻri tushunishga va qadrlashga oʻrgatadi.

Musika insonning yuqori nafosatli fikr bilan qurollantiradi va shakllantiradi. Musika bamisli bar sehrli tayoqcha, uni kimga tekkizilsa u qandaydir boshqacha tarbiya oladi.

Musika inson hayotida uning hissiyotlariga kuchli taʼsir koʻrsatuvchi imkoniyatlarga ega boʻlib oʻquvchilarning nafosat dunyosiga olib kelish, maʼnaviy oziq olish bilan ham zarur baza sanaladi.

Milliy madaniyatimizning tarbiyaviy xususiyatlari toʻgʻrisida koʻplagan ishlarida oʻrganganlar va oʻz asarlarida keltirib oʻtganlar. Shulardan Shayx Saʼdiy aytishicha «Musika odam maʼnaviyatining yoʻldoshidir»[14]. Bu fikr xaqiqatdan ham musiqa insonga tez taʼsir etuvchi emotsional hissiyotning aʼlo rivojlantiruvchi quroli hisoblanadi. Inson musiqa bilan ona allasi orqali tanishib, umr davomida musiqadan quvonch, zavq topadi va madad oladi. Musika inson maʼnaviyatining ajralmas bir boʻlagi boʻlib hisoblanadi. Xalqning asirlar davomida toʻplagan boy tajribalari, jamiyatlik siyosiy, falsafiy, ilmiy, estetik, maʼnaviy bilimlarini va ruxiy sogʻlom tanali inson aql farosatining hamma fazilatlarin oʻzida jamlagan va tajriba juda terang donishmandlik bilan bayon etadi.

Boshlang'ich sinflarda dars o'tishda va darsdan tashqari musiqiy tarbiya ishlarida yuqorida aytilgan maqsadda muallim dars shaklini, mazmunini va metodikasini yaratib olishi va o'zi ustida mustaqil ishlab, malaka oshirib borishi zarur.

Bolalarning birgalikda va yakka qo'shiq aytish malakalarini shakllantirishi, to'plagan tajribalarini rivojlantirishi musiqa tarbiyasining asosiy maqsadi bo'lib hisoblanadi. Musiqani tushunish uchun bolalarni eng avvalo ularni musiqiy savodxonligini oshirishga xizmat etuvchi komponentlardan foydalanib, ularga musiqa savodini ochishga yordam beruvchi qurollarni topib, qo'llab tarbiyalashi muallimning vazifasidir.

Tarbiyachi bolalarga tezroq va chuqurroq singishi uchun hamma fanlar xizmat qilishi tabiiy, ammo musiqa tarbiyasi bolalarga emotsional ta'sir ko'rsatadi va bolalar musiqani tezroq qabul etadi.

Musiqa ularni aqliy, ahloqiy rivojlanishiga katta ijobiy ta'sir ko'rsatib inson ongini shakllanishida muhim ahamiyat kasb etadi, uning psixologik, fiziologik hissiyotlariga faol ta'sir ko'rsatadi.

Ota-onalar yosh chaqaloqlik davridan boshlab musiqalar (sokin ritmda) eshittirib, o'ynatib borish katta yoshdagi bolalardan ko'ra tez qabul qilib, saviyasi tezroq rivojlanadi. Bog'cha bolalarida ham musiqa muhim ahamiyat kasb etadi. Ritmik uyinlar, tabiat bilan bog'liq tovush yoki musiqalar jarangi, masalan: yong'ir tovushi, shalola va qo'ng'iroq tovushini ta'riflash, o'xshatish va qiyoslash, ularda umid, qiziqish, tabiatga muhabbat, mehr-oqibat hislari shakllanib boradi.

Umumta'lim maktablarining asosiy vazifalaridan biri o'quvchilarni fikrlash va o'ylash, mulohaza qilishga o'rgatishdir. Bu vazifani amalga oshirishga musiqa darsi muhim ahamiyat kasb etadi. Bu faoliyatda o'qituvchi bolalarni ma'lum bir musiqa asari bilan tanishtiradi, o'zi ijro etib o'quvchilarning diqqatini o'ziga jalb etadi. Bu jarayon bolalarning nutqi, fikrlashini rivojlantiradi, dunyoqarashini rivojlantiradi, hissiyotlariga yaxlit ta'sir ko'rsatadi. Dars mazmunining asosiy vazifasi o'quvchilarning ongini voqealikka munosabatini rivojlantirish, munosabatini rivojlantirish, nafosat madaniyatini tarqib toptirish va ichki his

tuyg`ularini shakllantirishdir. O`qituvchi bu darsga mehr bilan yondashib, o`z oldiga rejalashtirilgan maqsad qo`yadi. O`qituvchi musiqa tarbiyasida yangi usul, yordamchi vositalar izlashi, hayotimiz va san`at orasidagi birikmani musiqa madaniyatining ma`no-mazmunini ifodalab berish, aniq dalil va tarixiy hodisalar tavsilotidan foydalanish maqsadiga ega buladi.

Shuning bilan birga dars bilan birga ma`naviy saboq bera boshlaydi, har bir qo`shiq mazmunidagi ma`naviy qirralarining asosini yoritish bilan bolalar dunyosiga yaqin kirib ularni o`z Vatanini jonkuyari, mehribon, bilimdon va aqlli etib tarbiyalashni bosh maqsadiga qo`shib qo`yadi.

Musiqa darsi boshqa fanlardan o`zining nafosati, tilsiz mushkulotni engil bayon etishi, o`zining spetsifik hususiyatlari, zavq - shavqi, tuyg`ulari bilan ajralib turadi. O`qituvchi bu hususiyatlardan foydalanib yangi pedagogik texnologiya, tarbiya usullarini ishlab chiqishi, sinfxonani musiqaga moslab jihozlashi, ko`rsatma qurollardan foydalana olishlari ma`qul. Bu hususiyatlar mazmunida musiqa nazariyasi, ritmikasi, nolasi va buning tarannum etilishi, eshitish elementlari mavjud.

Musiqa barcha fanlar bilan bog`liq bo`lib, barcha fanlarga psixologik, fiziologik ta`sir ko`rsatadi.

Shunday ekan, zamonamiz mustaqil elimiz ta`lim tizimida dolzarb vazifa, ta`lim burchi bo`lgan milliy qadriyatlarimizni bu faoliyatda qo`llab, mumtoz musiqa navolarimizni bolalarga singdirib, shu bilan birga o`zimiz milliy qo`shiqlarni o`rganib, o`zlashtirib, milliy g`ururimizni shakllantirib va shakllangan tafakkur gulshanidan o`quvchilarni bahramand etish, musiqa o`qituvchisining vazifasi hisoblanadi. Bu vazifani amalga oshirish uchun biz yana milliy an`analarimizni o`nganishda turlicha tajriba bazalarimizga murojat etamiz. Buning uchun o`qituvchi, metodist ilmiy tadqiqot ishlari hulosalari va tavsiyalariga tayanib, yangi uslublar ishlab chiqib o`z pedagogik texnologiyalarini yaratishi va qo`llashi zarur.⁴

⁴ S. Romanovanning ilmiy maqolalar toplamidan (1999-2022)

Bunda o`quvchilar musiqa madaniyatini butun nafosatini o`rganishlari, musiqani tushunish, yakka va kollektiv bo`lib qo`shiq aytirish va raqs ijrosi, ritmik o`yinlar o`ynashi ijodiy tajribalarni shakllantirish, musiqa tarbiyasining asosiy maqsadi hisoblanadi. Shuningdek, o`quvchilar intilishlarini inobatga olish, ularni mukammal o`rganishlari uchun ularga imkoniyatlar berish va ularning badiiy xordiqklarini chiqarish uchun ham yana musiqa tarbiya ishlari orqali amalga oshadi.

Bolalarning har bir xatti-xarakatlarini inobatga olib rag`batlantirilib borilishi ularni nafaqat musiqaga bo`lgan, balki barcha ta`limga ularni mehri uyg`onadi, o`qishga qiziqishi oshadi, maktabga tezroq shoshiladi, uyidagilarga, do`stlariga maktabi to`g`risida gapirib beradi va kelajakda o`z o`rnin topa oladigan irodali inson bo`lib etishadi. Aksi bo`lsa bu o`quvchining xaddi sinib tortinchoq, ularga barcha narsa behudadek tuyuladi. Bunda esa boshqa fanlarga qaraganda musiqa tarbiyasi bolaga tez va tabiiy ta`sir etadi.

Musiqiy tarbiya zamirida esa necha zamonlardan bizga belgili bo`lib kelgan butun borliq tarbiya kaliti yotadi, chunki ona allasi ilk tarbiyaning belgisidir. Demak, tarbiya musiqa bilan chambarchas bog`liq bo`lgan psixo-pedagogik jarayon. Bu hususda belgili buyuk allomalarimiz o`z ilmiy asarlarida yozib o`tishgan.

Musiqiy kuy tuyg`u, quvonch odam tanasiga jon bilan kirgan deb aytiladi. Musiqaning kishi ruxiyatiga ta`sirini so`z bilan tushuntirish qiyin. Odatta qo`shiq kuy, raqs ijrosi bilan inson o`zining toza beg`ubor tuyg`ularini ajoyib dunyosi qo`shiq matnlarida, kuy va raqsning jozibali xarakterida o`z in`ikosini topadi.

Musiqa san`ati insonlarga shu jumladan bolalarga mehr muxabbat, milliy musiqaga qiziqish, Ona Vatanni sevish, bir-birini, kata-kichiklarni xurmat-izzat etish, mehnatni qadrlash va turmushda o`z o`rnini topishga yordam beradi.

O`quvchilar bilimini va ma`naviyatini rivojlantirish uchun zarur imkoniyatlar yaratib berish va ularning badiiy zarurligini qondirish musiqa tarbiyasining vazifasini o`rinlaydi.

Bolalar musiqa darsida asarning barcha tarbiyaviy ahamiyati, xis tuyg`ulari bilan eshitadi, faraz qiladi, ma`naviy oziq oladi va ta`lim oladi.

Musiqa o`qituvchisi yoki har qanday fan muallimi bo`lishiga qaramay o`z darsiga mehr bilan yondashsa, uning butun sir va uslublarini terang egallaydi, shuningdek, o`z-o`zini anglaydi, shu kasb bo`yicha kamol topadi.

Umuman olganda shuni alohida ta`kidlash loziki, boshlang`ich sinfdagi o`qituvchilarning ishlash jarayoni hamkorlikda bo`lishlari darkor. Shunda gina qatta sinflarda ularga dars berish oson kechadi va ta`limda va tarbiyada sifat o`zgarishlari yuz berishi kutiladi. Bundan tashqari o`quvchi bo`sh o`zlashtirishning sub`ektiv sabablari ham mavjud. Masalan, oilaviy sharoiti, fanga bo`lgan qiziqishi yoki tarbiyasi, ahloqi kabi ma`lumotlarning aniqligi o`qituvchi va o`quvchi muloqotining samarali tashkil etilishini ta`minlaydi. Shu bois o`qituvchi dastlab o`quvchining o`zlashtirilmasslik sababini izlashi, aniqlashi vash u asosda u bilan shug`ullanishi lozim. Bo`sh o`zlashtiruvchi o`quvchi dars jarayonida aniqlanadi. Ularning ro`yxati tuzilib yakka tartibda ishlanadi. Shu o`rinda ta`kidlash lozimki, bo`sh o`zlashtiruvchi o`quvchilar bilan ishlashda samaradorlikka erishish uchun, avvalo, pedagogik maqsad aniq bulishi lozim.

Pedagogik maqsad quyidagicha bo`lishi mumkin:

- 1.O`quvchilarning ruhiy holatlariga e`tibor bergan holda darsni tashkil etish.
- 2.Dars jarayonida ilg`or pedagogik ish uslublaridan o`z o`rnida foydalanish.
- 3.Har bir darsni fanlar aro bog`lanishda o`tish va uzviylikni ta`minlash.
- 4.O`quvchilarning bilimlar darajasini DTS talablaridan ham yuqori natijalarga ko`tarish uchun qo`shimcha adabiyotlardan, videofil`mlardan, radioeshittirishlardan, komp`yuter texnologiyalaridan foyldalanishga erishish.
- 5.Ilmiylikka e`tibor qaratish.

Shuningdek, mashg`ulotda o`quvchilarning erkin qo`yish, bolalarning xarakteriga, qiziqishlariga qarab, ular bilan do`stlashgan, ularni tushungan holda mashg`ulotlar olib borish, eng muhimi, ilmiy yangilik berish bolalar qiziqishini yanada oshiradi.

1.4.MUSIQA TA'LIMINING TARBIYAVIY HUSUSIYATLARI BOSHLANG'ICH TA'LIM O'QUVCHILARIGA PSIXOLOGIK TA'SIRI HAQIDA

O'quvchilarni har tomonlama barkamol shaxsni shakllantirishni madaniyat, jumladan, musiqa asoslarisiz tasavvur etib bo'lmaydi. Boshlang'ich maktab yoshidagi bolalarning musiqiy madaniyatini tarbiyaviy ishlarni maqsadli, tizimli va tizimli tashkil etish sharti bilan rivojlantirish mumkin. Boshlang'ich sinf o'qituvchisi maktab va darsdan tashqari vaqtlarda tarbiyaviy ishlarni qiziqarli va rang-barang tashkil etish qanchalik muhimligini biladi. Lekin amalda u har doim ham musiqa madaniyatining ulkan imkoniyatlaridan foydalana olmaydi, chunki maxsus musiqa adabiyoti va bolalarni musiqiy tarbiyalash bo'yicha uslubiy materiallar mutaxassislar - musiqa o'qituvchilari uchun mo'ljallangan. Ushbu qo'llanma nafaqat mutaxassis musiqachi, balki chinakam musiqa ixlosmandlari tomonidan ham tayyorlanishi va o'tkazilishi mumkin bo'lgan turli xil o'quv mashg'ulotlari, sinfdan tashqari musiqiy tadbirlarni o'z ichiga oladi.

Boshlang'ich sinf o'qituvchisi bola shaxsining ma'naviy-axloqiy, badiiy va estetik asoslarini yaratadi, bolalarni san'at olamiga birinchi yo'l boshchisiga aylanadi. Zamonaviy musiqa pedagogikasi maktab o'quvchilarining rivojlanishi, ta'lim va tarbiyasi uchun keng imkoniyatlarga ega. Musiqa bolaga har daqiqada hamroh bo'ladi, lekin musiqiy ma'lumotlar oqimi ko'pincha u tomonidan boshqarilmaydi va amalga oshirilmaydi. Musiqa ongni chetlab o'tib, ongsiz va ongsiz jarayonlarga bevosita ta'sir qiladi, bolaning psixikasi va somatikasiga ta'sir qiladi.

Bo'lajak o'qituvchi uchun mamlakatimiz va xorijiy musiqa madaniyati asoslari, musiqa san'atining turli janrlari, yo'nalishlari, bolalarni musiqiy tarbiyalashning ko'p asrlik an'analarining to'plangan tajribasi, ular bilan ishlash uslub va uslublarini puxta egallashi nihoyatda muhimdir.

Musiqa vositasida bolalarni badiiy va estetik tarbiyalash sohasida zamonaviy pedagogikada bir qancha yo'nalishlar belgilab berilgan va faol

rivojlanmoqda. Musiqiy ta'lim kasbiy faoliyat sifatida qaraladi. Musiqa o'quv jarayonining maqsadi, bola esa vosita sifatida ishlaydi; shaxsni umumiy va har tomonlama rivojlantirish vositasi ta'lim jarayonining maqsadi - bola; ijodiy faollikni oshirish usuli; bolalarning hissiy rivojlanishi uchun sharoitlar. So'nggi yillarda musiqa estetik terapiya vositasi sifatida qaraladi; Bolaning uyg'unligi funktsional musiqa ta'sirida sodir bo'ladi, chunki u terapevtik funktsiyalarni bajarishi, bolaning energiya muvozanatini tiklashi mumkin.

Boshlang'ich sinf o'qituvchisi musiqa taraqqiyoti jarayonida bolaning shaxsiyatini uyg'unlashtirishga qaratilgan musiqiy pedagogika asoslarini o'zlashtira oladi. Boshlang'ich sinf o'qituvchisining musiqa ta'limi sohasidagi faoliyati umumiy rivojlanishga qaratilgan bo'lishi kerak bolalar musiqa orqali. Boshlang'ich sinf o'qituvchilarining musiqiy dunyoqarashini kengaytirish, musiqa madaniyatini yuksaltirish zarurligini musiqa o'qituvchi inobatga olishi, shuningdek boshlang'ich sinflarda musiqa darslarining mazmunini hisobga olib dars jarayonini amalga oshiradi.

“Buyuk rus bastakori P.I. Chaykovskiy shunday dedi: "Men butun qalbim bilan musiqam tarqalishini, uni sevadigan, tasalli va qo'llab-quvvatlovchilar soni ko'payishini istardim." Va yana: "Ehtimol, hayotimda hech qachon mualliflik bema'niligim meni quartetimdan Andanteni tinglab, yonimda o'tirgan Lev Tolstoy yig'lab yuborganidek hayratda qoldirmagan va ta'sirlanmagan." Insonning buyuk fikrlari, chuqur his-tuyg'ulari olamini ifodalovchi, hissiy ta'sir uyg'otishga qodir, qalbning axloqiy tomonlariga ta'sir etuvchi yorqin badiiy asarlar yosh o'quvchilar madaniyatini tarbiyalashning manba va vositasiga aylanadi. Musiqaning uchinchi xususiyati, D. Shostakovichning fikricha, uning “go'zal asl tili”dir. Ifodali, yorqin kuy, garmoniya, o'ziga xos ritmni uyg'unlashtirib, kompozitor o'zining dunyoqarashini, atrof-muhitga munosabatini ifodalaydi. Aynan shu yuksak badiiy mahoratga ega musiqa san'ati asarlari kichik yoshdagi maktab o'quvchilarini boyitib, ularning musiqiy va axloqiy madaniyatini faol shakllantirish imkonini beradi. Musiqa barcha tinglovchilarga bir xil kuch bilan ta'sir qila oladimi? Katta ehtimol bilan yo'q. Va bu uning yana bir xususiyati. Har bir talaba o'ziga xos tarzda

musiqaga qiziqish va ishtiyoqni namoyon qiladi, ma'lum bir tinglash tajribasiga ega bo'lgan har qanday musiqiy janrga, sevimli kompozitorga, alohida asarga ustunlik beradi. Biroq, odam o'qish, yozish, hisoblash, chizishni o'rgatganidek, musiqani tanib olishni, baholashni, diqqat bilan tinglashni, tasvirlarning dinamik rivojlanishini, qarama-qarshi mavzularning to'qnashuvi va kurashini va ularning tugallanishini qayd etishni o'rganish kerak. Faol idrok - musiqa rivojlanishining butun yo'nalishini kuzatish qobiliyati. Biz bu "chiroyli o'ziga xos tilni" tushunishni o'rganishimiz kerak. Musiqiy did asta-sekin rivojlanadi, musiqa bilan doimiy aloqada bo'lish zarurati tug'iladi, badiiy tajribalar yanada nozik va rang-barang bo'ladi. Musiqa san'ati bola shaxsini har tomonlama rivojlantirish vositasi sifatida, aqliy qobiliyatlarni, axloqiy me'yorlarni, hayotga va umuman san'atga estetik munosabatni uyg'un rivojlantirish sifatida - yaxlit shaxsni shakllantirish uchun zarur shart-sharoitlardir. Boshlang'ich maktab yoshidagi bolalar tarbiyasini to'g'ri yo'lga qo'yish ham ana shu yuksak maqsadni amalga oshirishga ko'p jihatdan xizmat qiladi. Axloqiy tarbiya kichik yoshdagi o'quvchilarning go'zalni idrok etish, his qilish va tushunish, yaxshi va yomonni payqash, mustaqil ravishda ijodiy harakat qilish, shu orqali ularni turli xil badiiy faoliyat turlari bilan tanishtirish qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan. Musiqa san'ati esa kichik yoshdagi o'quvchilarni axloqiy tarbiyalashning eng yorqin vositalaridan biridir. Bu eng muhim vazifani bajarishi uchun bolaning umumiy musiqiy qobiliyatini rivojlantirish kerak. Umumiy musiqiylikning asosiy xususiyatlari nimada? Musiqiylikning birinchi belgisi - musiqa asarining xarakterini, kayfiyatini his qilish, eshitilgan narsaga hamdardlik, emotsional munosabat ko'rsatish, musiqiy obrazni tushunish qobiliyatidir. Musiqa tinglovchini hayajonlantiradi, javoblarni uyg'otadi, hayot hodisalari bilan tanishtiradi, assotsiatsiyalarni keltirib chiqaradi. Marshning ritmik ovozi uni shodlik, ko'tarinkilik, "Bedana" qo'shig'i esa qayg'uga soladi, hamdardlik, hamdardlik uyg'otadi. "L.Betxenning "Marmot" nomli g'amgin qo'shig'ini kattalar ijrosida eshitib, o'quvchi shunday dedi: "Odam o'z qayg'usini kuylaydi". Bu bolaning ruhiy holatini bildiruvchi qo'shiqning kayfiyatini his qilganligini anglatadi. Musiqiylikning ikkinchi belgisi - eng yorqin

va tushunarli musiqiy hodisalarni tinglash, taqqoslash, baholash qobiliyati. Bu elementar musiqiy va eshitish madaniyatini, muayyan musiqiy ifoda vositalariga qaratilgan o'zboshimchalik bilan eshitishni talab qiladi. Musiqiylikning uchinchi belgisi musiqaga ijodiy munosabatning namoyon bo'lishidir. Uni tinglab, bola o'ziga xos tarzda badiiy tasvirni taqdim etadi, uni qo'shiq aytishda, cholg'u chalishda etkazadi. Misol uchun, hamma jadal yuradigan maktab o'quvchilariga A. Paxmutov "Burgutlar uchishni o'rganmoqda", og'ir qadam tashlaydigan ayiq va harakatlanuvchi quyonlarga D. Kabalevskiy "Ayiq bolasini masxara qilayotgan quyon" ga xos ifodali intonatsiyalarni qidiradi.", qo'shiq-o'yin vaziyatida o'zbek xalq qo'shig'i "Lagancham". Bularni ritmik harakatlar bilan qo'shiq aralash bolalarga o'rgatish orqali ularni ijtimoiy mehnat faoliyatiga ham ko'nikma hosil qiladi. Umumiy musiqiylik rivojlanishi bilan bolalarda musiqaga hissiy munosabat shakllanadi, eshitish yaxshilanadi, ijodiy tasavvur tug'iladi. Bolalarning tajribalari o'ziga xos axloqiy rangga ega bo'ladi. Musiqiy san'at bolaning his-tuyg'ulariga bevosita ta'sir ko'rsatib, uning shaxsiyatini shakllantiradi. Musiqaning ta'siri ba'zan ishontirish yoki ko'rsatmalardan ko'ra kuchliroqdir. Bolalarni turli xil hissiy va majoziy mazmundagi asarlar bilan tanishtirish orqali biz ularni empatiya va hayotni tushunishga undaymiz. Vatan, O'zbekiston haqidagi qo'shiqlar Vatanimizga muhabbat tuyg'usini uyg'otadi. Turli xalqlarning dumaloq raqslari, qo'shiqlari, raqslari ularning urf-odatlariga qiziqish uyg'otadi, baynalmilal tuyg'ularni tarbiyalaydi. Musiqaning janr boyligi qahramonlik obrazlari va lirik kayfiyatni, quvnoq hazil va shiddatli raqs ohanglarini idrok etishga yordam beradi. Musiqani idrok etishdan kelib chiqadigan xilma-xil tuyg'ular bolalarning tajribalarini boyitadi, ularning ma'naviy dunyosini shakllantiradi. Jamoa bo'lib qo'shiq aytish, musiqa muhokamasi, cholg'uni birgalikda chalish, bolalar umumiy tajriba bilan qamrab olinganda, ko'p jihatdan ta'lim muammolarini hal qilishga yordam beradi. Qo'shiq aytish ishtirokchilardan, eng avvalo, ohangdor-ritmik ansamblni talab qiladi. Noto'g'ri qo'shiq aytish yaxshi ovozga xalaqit beradi, lekin musiqiy jihatdan zaif talaba spektaklni diqqat bilan tinglashni boshladi va bu hamma tomonidan omad deb qabul qilinadi. Umumiy tajribalar individual

rivojlanish uchun qulay zamin yaratadi. O'rtoqlarning namunasi, umumiy ishtiyoq, ijro quvonchi qo'rqqoq, qat'iyatsizlarni faollashtiradi.

Musika darslari kichik o'quvchining umumiy buyruq madaniyatiga ta'sir qiladi. Har xil vazifalarning, faoliyatning (qo'shiq aytish, musiqa tinglash, bolalar cholg'u asboblari chalin va boshqalar) almashinishi bolalardan e'tiborni, zukkolikni, reaksiya tezligini, kuchli irodali harakatlarni namoyon qilishni talab qiladi. Qo'shiqni ijro etayotganda, uni o'z vaqtida boshlash va tugatish kerak; ichida. cholg'u asboblari birgalikda chalin, musiqaga bo'ysunish va tezroq o'ynashga bo'lgan impulsiv xohishni tiyib, harakat qila olishi kerak. Bularning barchasi inhibitiv jarayonlarni yaxshilaydi, irodani tarbiyalaydi. Shunday qilib, musiqiy faoliyat bola shaxsining axloqiy fazilatlarini shakllantirish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratadi, kelajakdagi shaxsning umumiy madaniyati uchun dastlabki asoslarni yaratadi.

Musiqani tushunish ritmni his qilish aqliy jarayonlar bilan chambarchas bog'liq, ya'ni. diqqat, mushohada, zukkolikni talab qiladi. Bolalar tovushni tinglaydilar, tovushlarni balandlikda taqqoslaydilar, ularning ekspressiv ma'nosi bilan tanishadilar, badiiy tasvirlarning xarakterli semantik xususiyatlarini qayd etadilar, asar tuzilishini tushunishni o'rganadilar. O'qituvchining savollariga javob berib, ish tugagandan so'ng, bola birinchi umumlashtirish va taqqoslashlarni amalga oshiradi; asarning umumiy xarakterini belgilaydi, qo'shiqning badiiy matnining musiqiy vositalar yordamida aniq ifodalanganligini sezadi. Axloqiy baholashning bu birinchi urinishlari faol aqliy faoliyatni talab qiladi va o'qituvchi tomonidan boshqariladi. Boshqa san'at turlari singari musiqa ham tarbiyaviy ahamiyatga ega. Unda maktab o'quvchilarini yangi g'oyalar bilan boyitgan hayotiy hodisalar aks ettirilgan. Jumladan, E.Tilecheyevaning "Bu bizning Vatanimiz" qo'shig'ini tinglab, Vatanimizni ulug'layotgan xalqning tantanavorligini, yuksalishini, shodligini his qiladilar. Bolani axloqiy va aqliy jihatdan rivojlantirish, idrok va tasavvurni faollashtiradigan, fantaziya va tasavvurni uyg'otadigan ahamiyatsiz ijodiy ko'rinishlarni ham har tomonlama qo'llab-quvvatlash kerak. Kattalar bolaga ijodiy vazifalarni qo'yganda, aqliy faoliyatni talab qiladigan

qidiruv faoliyati paydo bo'ladi. Masalan, qo'shiq aytishda bola improvizatsiya qiladi, ohangning o'ziga xos variantini yaratadi, badiiy matnni ifodali intonatsiyalar bilan uyg'unlashtirishga harakat qiladi. Musiqiy va ritmik mashg'ulotlarda, ayniqsa darsdan tashqari vaqtlarda bolalar katta zavq bilan ixtiro qiladilar, raqs harakatlarini, qo'shiq aytishni va musiqaga harakat qilishni birlashtiradilar. Raqs, xalq raqsi, pantomima va ayniqsa, musiqiy dramatisatsiya kichik yoshdagi o'quvchilarni ifodali harakatlar, yuz ifodalari va so'zlardan foydalangan holda hayot manzarasini tasvirlashga, xarakterni tavsiflashga undaydi. Xulosa Bolaning boshlang'ich maktabga kelishi - bu kundalik hayot tarzining o'zgarishi, maktabdagi o'quv jarayoniga mas'uliyat bilan munosabatda bo'lish zarurati tufayli psixologiyaning o'zgarishi, bola o'qishni davom ettirganda axloqiy va tarbiyaviy muhitning o'zgarishi. ma'naviy rivojlanishning to'plangan tajribasini yangi bosqichda tushunish. Ijtimoiy voqelikning dolzarb muammosi musiqa ta'limi jarayonini o'z ichiga oladi, chunki boshlang'ich maktab insonning musiqa san'atiga, umuman, ma'naviy madaniyatga, asrlar davomida ustalar tomonidan yaratilgan go'zal "musiqa ummoni"ga keyingi munosabatining asosidir. musiqa san'ati. Mutaxassislar va boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kichik yoshdagi o'quvchilar bilan musiqiy ishining o'ziga xos xususiyatlari kabi masalaga to'xtalmaslik mumkin emas. Agar mutaxassis o'qituvchilar boshlang'ich maktabda musiqa pedagogikasi muammolarini puxta hal qilishga imkon beradigan katta professional musiqiy ma'lumotga ega bo'lsalar, unda boshlang'ich sinf o'qituvchilari kichik yoshdagi o'quvchining psixologiyasini chuqur kasbiy bilimga ega bo'lishlari, uning individual ijobiy va salbiy shaxsini tushunishlari kerak. xususiyatlar, pedagogik jarayonni shunday tashkil eta olish, salbiy tomonlari tekislanadi, ijobiy tomonlari esa mustahkamlanadi. Musiqiy va pedagogik kasbiy mahoratning simbiozi musiqa ta'limi sohasida ajoyib natijalar berishi mumkin. Yosh maktab o'quvchilarining musiqiylik darajasi, afsuski, aytish kerakki, allaqachon ketma-ketlik bilan sezilarli darajada pasaygan, chunki ko'pchilik otalarning musiqiy qulog'i, xususan, musiqalilik darajasi past. Albatta, intellektual salohiyat ancha yuqori, lekin uni saqlab qolish, rivojlantirish va insonni badiiy

madaniyat haqidagi ijodiy bilimlardan chalg'itadigan paydo bo'ladigan ijtimoiy muammolarni tezda hal qilish kerak. Ufqlarni kengaytirish va umumiy madaniy rivojlanish darajasini oshirish bilan bir qatorda, musiqa va axloqiy ta'lim maktab o'quvchilarida etishmayotgan hayotiy tajribani to'plash, fikr va his-tuyg'ularning ijobiy yo'nalishi, shaxsning ichki dunyosini chuqur shakllantirish, o'z-o'zini tutish qobiliyatini shakllantirishga yordam beradi. badiiy did, estetik va axloqiy tamoyillar, ya'ni har tomonlama rivojlangan shaxsni shakllantirish. "Shakllanish" atamasi musiqiy ta'limning pedagogik o'ziga xosligini, shuningdek, uning maqsadli qo'yilishi, muayyan muammolarni hal etishni ta'kidlaydi. Musiqiy ta'lim mazmuni o'quvchini ma'naviy madaniyatni shakllantirish uchun barcha qadriyat fazilatlarini musiqiy bilimli shaxs sifatida shakllantirishning maqsadli, tashkil etilgan va boshqariladigan pedagogik jarayoni bilan amalga oshiriladi. Integratsion kontseptsiyada ifodalangan shaxsning his-tuyg'ulari, bilimlari, ehtiyojlari va fazilatlarining haqiqiy to'plamini rivojlantirish kerak.

Bolaning musiqiy madaniyati ijtimoiy-pedagogik o'ziga xosligida. ostida bola shaxsiyatining musiqiy madaniyati shaxsning individual ijtimoiy va badiiy tajribasi nazarda tutiladi, bu esa yuqori musiqiy ehtiyojlarning paydo bo'lishiga sabab bo'ladi; shaxsning integral xususiyati, uning asosiy ko'rsatkichlari musiqiy rivojlanish, musiqiy ta'limdir.

II-BOB. MUSIQA FAOLIYATINING O'QUVCHILAR TA'LIM-TARBIYASIDAGI O'RNI VA BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARIGA RITMIK HARAKATLARNING TARBIYAVIY AHAMIYATI

2.1. MUSIQIY FAOLIYAT JARAYONIDA BOLANING MUSIQIY QOBILIYATLARINI O'STIRISH

Bola va uning qobiliyatlarining o'sishi katta kishi tomonidan uyushtiriladigan faoliyatda: qo'shiq, ritmika, muzika tinglash va musiqa asboblari chalishda sodir bo'ladi. Bolalar o'zlarining musiqa eshitish tajribalari asosida o'z tasavvurlarini qo'shiq, o'yin, raqs ijodida namoyon qilishga va musiqa savodining oddiy elementlarini egallashga qodirdir.

Shu bilan birga bola faoliyatining har bir turi umuman musiqa qobiliyatlarining o'sishiga, maxsus qobiliyatlarning shakllanishiga, masalan: kushik aytish, ashulachilik ovozi va kuy qobiliyatining tarkib topishiga yordam beradi.

Bularning barchasi turli tashkiliy formalarda: mashg'ulotlarda, o'qishdan tashqari ishlarda (bolalar bog'chasi xatida musiqa) va mustaqil faoliyatlarida bo'lib o'tadi.

Barcha bolalar bilan bir vaqtda va musiqa amaliyatining barcha turlari bo'yicha rejali olib boriladigan mashg'ulotlar ishning eng muhim formasi hisoblanadi. Pedagog o'z ishini rejalashtirar ekan, bolalar bilan bo'ladigan har bir uchrashuvning aniq vazifalari unga ravshan bo'lishi kerak, o'quv materiallarini butun o'quv davriga taqsimlaydi. U butun jamoaga murojaat mashg'ulotini dinamik, variantlab olib borishga, bolalar e'tiborini ustalik bilan boshqa tomonga burishga, unga ijro etilayotgan musiqa xarakterini to'g'ri idrok etishga yo'llashga majbur qiladi. SHu bilan birga mashg'ulot yagona reja bilan birikkan bo'lishi kerak.

Amaliyot jarayonida mashg'ulotlar o'tkazishning quyidagi tartibi shakllangan. U bolalarni tinglash qobiliyatini, e'tiborini to'plab jamoani yaxshi uyushtiradigan musiqali – ritmik mashg'ulotlardan boshlanadi. SHundan keyin

bolalar sokin, e'tiborini chetga qochirmay o'tirib, ashula aytadilar va musiqa tinglaydilar. Bu amallarni hammasida ham ritmik harakatlar bilan amalga oshirishga bo'ladi. Ular o'zlarini, o'rtoqlarini, pedagogning ko'rsatmalarini tinglab, ashula aytish improvizatsiyalari uchun ijodiy topshiriqlarni bajaradilar, o'zlariga yaxshi tanish bo'lgan kuy va qo'shiqlarni takrorlaydilar, yangi qo'shiqlar o'rganadilar. Mashg'ulot oxiriga yaqinlashganda tinch xarakatlar bilan yakunlanadigan o'yin, raqs, jamoalari bilan kuylash mashg'ulotlari o'tkaziladi.

Musiqali-estetik tarbiya bir qator muhim vazifalarni amalga oshiradi va shu bilan birga bola hissiyotini va fikrlarini takomillashtiradi.

Bolalar tinglaydigan yoki ijro etadigan musiqa asarlari o'z xarakteri, janri, takror bayon qilish usullariga ko'ra har xildir va ular o'rtasidagi aloqa o'xshashligi va farqi, muvofiq va zidligiga ko'ra o'rganiladi.

Musiqa asarlari pedagogik maqsadlarda tanlanar ekan, quyidagilarga: musiqa, qo'shiqlar, tekstlar xarakterida va rejali cholg'u kuy va qo'shiqlarning normalarida ochib beriladigan emotsional-obrazli mazmunga, mavzuga yo'nalganlikka;

- janrga-lirik vazmin, qahramona tantanali, hazil – quvnoq;
- strukturasiga - ayrim qismlar, iboralar muqqadima, xotima.
- ifodali vositalariga - yuqori laddan eshitishga, registr
- dinamik templi - ritmik tembrga e'tibor berish lozim.

Shunday qilib, bolalar musiqa asarlarini umumlashgan holda idrok etish usullarini aynglaydilar va o'zlashtirib olishlarida muxim vosita hisoblanadi⁵[30].

Bola uchun musiqa quvnoq kechinmalar dunyosidir. Uning oldida bu dunyoning eshigini ochish uchun unda qobiliyatlarni, eng avvalo musiqa oxanglarini to'g'ri qabul qilish va emotsional iltifotlilikni o'stirish lozim. Aks xolda muzika o'zining tarbiyaviy funktsiyalarni bajara olmaydi.

⁵ МАҲАММАТОВ А. Н, МИРЗАЕВА. Г Мактаб ёшигача бўлган болаларни турли хил музика фаолиятларига ўргатиш йўллари 13.08.2013 мақола

Ilk bolaligida kichkintoy bola musiqani o'z atrofidagi tovushlar, shovqinlardan farqlaydi. U o'z e'tiborini tinglagan kuyga qaratadi ma'lum vaqt jim qoladi, tinglaydi, unga jilmayish, g'ug'ulash ayrim harakatlar bilan javob beradi, “jonlanishlar kompleksini” namoyon qiladi.

Katta bolalar anchagina o'sgan, psixologik qobiliyatlarga ega bo'ladilar. Ular hodisalar o'rtasidagi ba'zi aloqalarni anglaydilar, oddiy umumlashtirishlarni amalga oshira oladilar - masalan, musiqa xarakterini, ijro etilgan kuy yoki qo'shiqning qaysidir belgilariga ko'ra quvnoq, shodmon sokin yoki g'amgin ekanligini aytib bera oladilar. Ularning xarakteriga ko'ra turlicha bo'lgan qo'shiqlarni qanday kuylash kerakligi, tinch xorovodda yoki xarakatli raqsdan qanday harakat qilish kerakligi xaqidagi talablar ham tushunarlidir. Musiqa qiziqishlari ham shakllanadi; faoliyatning u yoki bu turiga ya'ni, musiqa janriga moyillik bildiriladi. Olti – etti yoshga kelib badiiy didning boshlang'ich kurtaklarining namoyon bo'lishi - asarga va uning ijrosiga baho bera bilish qobiliyatlarining namoyon bo'lishi- asarga va uning ijrosiga baxo bera bilish qobiliyati kuzatiladi.

Bu yoshda ashula aytiladigan ovoz jarangdorlik, oxangdorlik, xarakatchilik kasb etadi. Bolaning diapazoni tenglashadi, vokal intonatsiyasi ancha barqarorlashadi. Agar to'rt yoshli bolalar hali ham katta kishi qo'llab – quvvatlab turishiga muxtoj bo'lsalar sistemali tarzda o'qitish natijasida olti yoshli bolalarning ko'pchiligi musiqa asbobi jo'rligisiz ham kuylay oladilar.

Musiqa mashg'ulotlari davomida bolalarning hatti – xarakatlari, o'quv va ijodiy topshiriqlarni bajarishga yo'naltiriladi. Ular kuylash jarayonida ijrochilik malakalarini egallaydilar va o'zlarining sodda ohanglarini badixa qiladilar, turli raqslarni ijro etishda, turli raqs xarakatlarni bajarishda musiqali o'yin obrazlarini o'zlaricha ifodalashga urinadilar. Bog'cha bolalariga kuy va qo'shiqni kuylatish, o'yin o'rgatish va turli o'zbek milliy cholg'ulari bilan tanishtirish orqali ularning

musiqaga boʻlgan qiziqishi, xavasi ortib boradi va bu esa muxim vosita boʻlib xizmat qiladi.⁶ [30]

Bola shaxsining har tomonlama kamol topishi estetik tarbiyaning axloqiy aqliy va jismoniy tarbiyaning uzviy aloqasi tufayli roʻyobga chiqariladi. Gʻoyaviy – axloqiy taʼsirini amalga oshirilishiga toʻgʻri ishlab chiqilgan va bolalarning yosh imkoniyatlariga muvofiq tanlangan repertuar yordam beradi. Biroq eng asosiysi - musiqaning oʻziga xos xususiyati tufayli shakllanadigan “Xissiyotlar maktabi” boʻlib tinglovchida birgalikda xis qilish tuygʻusini uygʻotishdir.

Musiqqa mashgʻulotlarida bilish va aqliy faoliyatlar xam aktivlashadi. Bolalar musiqani diqqat berib tinglar ekanlar koʻp narsalarni bilib oladilar. Biroq, bunda ular musiqaning eng umumiy xususiyatlari eng yorqin obrazlarinigina idrok etadilar. Agar bolaning oldiga musiqani eʼtibor berib tinglash, uning ifoda vositalarini farqlash, qiyoslash, ajratish vazifalari qoʻyilgan boʻlsa emotsional munosabat oʻz ahamiyatini yuqotmaydi. Bu aqliy xarakatlar bola xissiyoti va kechinmalari doirasini boyitadi hamda kengaytiradi, ularga onglilikni tarkib toptiradi.

Musiqali estetik tarbiyaning garmonikligiga musiqqa faoliyatining maktabgacha yoshdagi bolalarga tushunarli boʻlgan barcha turlaridan, oʻsib kelayotgan insonning barcha imkoniyatlaridan foydalanilgan taqdirdagina koʻzlangan maqsadga erishish mumkin. Shu bilan birga pedagogikning vazifalari murakkablashtirilgan ekan, bolalarning oʻzlariga xos taʼsirchanliklarini suisteʼmol qilmaslik lozim. Musiqqa sanʼati, uning oʻziga xos xususiyatlari pedagogning oldiga bir qator spetsifik vazifalarni hal qilishni koʻndalang qilib qoʻyadi:

- musiqaga muhabbat va qiziqishni tarbiyalash. Faqat emotsional taʼsirchanlikni va moyillikni oʻsitirishgina musiqaning tarbiyaviy taʼsirida keng foydalanish imkonini beradi;

⁶ Кулжонов. Б, Камолова. Г Боғча болаларини муסיқага бўлган қизиқишларини ривожлантириш омиллари 13.08.2013 мақола

- bolalarni muayyan uyushtirilgan sistema yordamida turli xildagi musiqa asarlari hamda unda foydalaniladigan ifoda vositalari bilan tanishtirib, ularning taassurotlarini boyitish;

- bolalarda musiqa hamda ashula aytish, ritmika, bolalar musiqa asboblari chalish sohasida eng oddiy ijrochilik malakalarini shakllantirib, ularni musiqa faoliyatini xilma - hil turlarida qatnashtirish. Ularni musiqa savodining elementlari bilan tanishtirish. Bularning barchasi bolalarga ongli, bevosita, ifodali harakat qilish imkonini beradi;

- bolalarga umumiy musiqa qobiliyatini (sensor yuqori ladda eshitish, ritmni his qilish qobiliyatlarini) o`stirish, xonandalik ovozi va harakatlarning ifodalaligini tarkib toptirish. Agar mazkur yoshda bolani aktiv amaliy faoliyatga o`rgatilsa va qatnashtirilsa uning barcha qobiliyatlari shakllanadi va o`sadi;

- bolaning musiqa didini kamol topishiga yordam berish . Musiqa haqida olingan ta`sir va tasavvurlar asosida avvalo ijro etilayotgan asarlarga nisbatan tanlash, so`ngra esa baxolash munosabatlari namoyon bo`ladi;

- bolalarda musiqaga, eng avvalo - ularning bunday faoliyatlari uchun qulay bo`lgan musiqa o`yinlari va xorovodlarga obrazlarni ifodalash tanish raqs xarakterlarida yangi birikmalar qo`llash, xirgoyi qilish kabi faoliyatlarga ijodiy munosabatni o`stirish. Bu kundalik xayotda o`rganilgan repertuardan foydalanish, musiqa asboblari chalish, ashula aytish, raqsga tushishlarni qo`llashdagi mustaqillikni tashabbus, ishtiyoqni aniqlash imkonini beradi. Bu imkoniyatlarning namoyon bo`lish ko`proq o`rta va katta maktabgacha tarbiya yoshdagi bolalar uchun muxim vosita bo`lib xizmat qiladi⁷[30].

⁷Тўғилов.Ў, Хамидова.Х Кичик ёшда болаларда музика санъатини амалга оширишнинг ўзига хос хусусиятлари13.08.2013 maqola

2.2. RITMIKALIQ MASHG'ULOTLAR VA RAQS HARAKATLARINI O'QUVCHILARDA RITM HUSUSIYATLARINI RIVOJLANTIRISH

Musiqqa madaniyatningi darslarida va boshqa ishga layoqatlilik turlarida ritmik mashg'ulotlardan foydalanish.

Arastu hokimi «Ritorika» kitobida yozilishinsha, jismoniy tomondan sog'lom, chiroyli yoshlar har qanday davlatning boyligi. Bunday faziylatlarga qanday erishiladi? Oilaviy, maktab sharoitida jismoniy tarbiya bilan shúg'ullanish o'z vaqtida o'z-o'zini tarbiyalash, jismoniy tarbiyaning odoblilik tarbiyasiga moslashtirish yo'li bilan barkamol insonlar tarbiyalanadi.

Xoreografik mashg'ulotlar va inson harakatlari bitta tempda go'zal va mazmunli ahvolda amalga oshirishda qo'l keladi. Maktabga qadargi ta'lim muassasalarida musiqqa darslarida hamda maktabda musiqqa madaniyati darslarida musiqiy-ritmik harakatlarni o'rganish va rivojlantirishga farqli o'laroq e'tibor qaratilgan. O'rta maxsus kasb-hunar ta'lim davlat ta'limi standartida ko'rsatilishicha, musiqiy ta'lim yo'nalishi talabalariga musiqqa fani safiga ritmik fanini to'liq egallashi shart. Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun tarbiyaviy va ta'limiy reja asosida berilgan. Bulardan tashqari maktabgacha ta'lim muassasalarida musiqiy ritmik harakatlar mashg'ulotlari uchun belgilangan darslar ajratilganini o'qish rejadan ko'rishimiz mumkin. Shuningdek bu musiqqa darsining asosiy musiqqa faoliyati safiga kiritiladi.

Ritmik harakatlar orqali o'quvchilarning musiqiy-ritmik qobiliyatlari rivojlanadi. Ularda ritmni seza olish hususiyatlari shakllanadi va oshib boradi. DTS talablariga asosan o'quvchilar : Metroritmni, qo'lning asosiy holatlarini, oyoqlarning asosiy imkoniyati, raqsni asosiy unsurlari, raqs mahoratini badiiy faolligini oshirishlikni, musiqiy kompozitsiyaning ko'p qirrali tomonlarini oshirishlikni, musiqiy asarning tuzilishini bilishi zarur.

MTM da barcha guruhlariga hos musiqiy-ritmik harakatlarni o'rgata olishi nazarda tutilgan. Shularga qarab musiqqa yetakchisi va musiqqa o'qituvchilari:

1. Musiqaning xarakteriga hos harakatlar ishlashga o'rgatip borishi;
2. Musiqiy rivojlantiruvchi: ritmni sezib harakatlar ishlashi, musiqiy raqslar bajarish, xorovodlar o'rgatishi, boshqa ko'rkam qiziqarli darslar yordamida va boshqa ishga layoqatlilik navlari o'z vaqtida raqslar ishlatish;
3. Bolalar bilan ishlashning sistemalilik (tizimlilik), tashkil etishning har xilligidan foydalanishi;
4. Tarbiyachilar bilan birgalikda mashq ishlash bilan birga ularning musiqiy saviyalarini oshirish haqida maslahatlar olib borishi kerakligi haqida tushuntirilib boriladi.

Raqs san'ati O'rta Osiyoda yashagan xalqlarda turmush sharoiti, marosimlar, bayramlar bilan aloqador holatda qadim zamonlardan beri rivojlangan. Qo'ya toshlardan topilgan tasvirlar, arxeologik materiallar buni tasdiqlaydi. Xoreografiya-raqs harakatlari san'ati raqsli spektakl degan ma'noni bildiradi.

XIX - asrdan e'tiboran raqs san'ati «Xoreografiya» deb atala boshlangan. Belgili shartli belgilar yordamida raqs harakatlari yozuv mazmunini beradi. Xoreografiya atamasi fransuz raqs o'qituvchisi R. Fyoye (1700-yil) tomonidan kiritilgan.

O'zbekistonning bir qancha viloyatlarida olib borilgan arxeologik qazilmalar bu yerlarda ma'naviyat va madaniyatning terang buyuk saviyaga ega ekanligidan dalolat beradi. Mamlakat madaniyatini ayniqsa, san'at an'anaviy jihatdan tahlil qilishda ulug' Xorazmshoxlar davlatining katta markazlaridan bo'lgan Tuproqqala va qo'y qirilgan qal'a tarixiy obidalarida katta ahamiyatga ega. Olib borilgan tekshirishlar sababdan inshootning ikkinchi qavatidagi joyda sozande va raqs harakatidagi tasvirlari butinligicha saqlanib qolgan. Bizga qadar III-asrga tegishli bu topilmalar badiiy san'atning boshqa sifatlari raqs san'at va juda qadimdan bor bo'lganligi va bu topilma nomoddiy madaniy meros ekanligidan dalolat beradi. Shuning uchun bo'lsa insonlar raqs san'atidan cheksiz qadrlangan. Ularning hech bir bayrami usiz o'tmagan. Milliy urf-odatlarimiz, marosimlarimiz raqs bilan bir aloqada.

«Raqs - keng umumlashgan, go'zal ritmik harakatlar va belgili ritmik tizim bilan badiiy obrazlar yaratuvga asoslangan badiiy san'atning bir turi. Raqsdagi bu plastik va ritmik harakatlar musiqa bilan aloqada davom etadi», - deb aytilgan musiqa lug'atida».

Raqs musiqasi aniq o'lchamga ega raqsga hamohang mo'ljallangan musiqa. Raqs musiqasi aniq ritmga ega bo'lishi, har bir raqsning o'ziga hos harakati, ritm va qadam tezligiga munosib bo'lishi shart. Har bir raqs uchun turlicha musiqalar yaratiladi. Ularning ritmi va turlicha bo'ladi: biroq bu ritmik raqsdagi ritmga itoatli, bog'lanishi shart. Bu ritm yakka takrorlanuvchi yoki variatsion o'zgaruvchi sharoitga ega bo'ladi. Raqs musiqasining bazi so'z turda bo'ladi. Aholi raqslari bo'lsa yalla va xorlar bilan bajariladi. Raqs musiqasiga hos kuy bilan bajarilib yoki yalla etib aytish yo'li bilan gina emas, balki buning ritmi doyra va boshqa urib chalinadigan cholg'u asboblari va qarsak bilan bajarilishi mumkin. Raqs musiqasi baletda, kontsertlarda qo'llanilganidek, yengil musiqa va yozlarda ham salmoqli o'rin egallaydi. Raqs musiqasi ritmlari katta musiqa asarning ayrim bo'limlarini tashkil qiladi.

Raqslarning asl ritm bilan aloqasi ritmik mashg'ulotlar bo'lsa raqsni o'rganish uchun mashq hisoblanadi. Ritm-yunon tilidan, rythmos so'zidan olingan bo'lib, bitta tekis oqim degan mohiyatni bildiradi. Ritm musiqiy badiiy asarlaridagi ovozlarning uzun-qisqali tomonlaridan bo'lgan munosabati. Har bir musiqa asarning o'ziga hos ritmi bor. Musiqa tovushlari bilan ritm o'zaro bog'langan bo'ladi. Ritmsiz tarona bo'lmaydi, ritm turlarida metr va o'lchamlar kiradi. Mahalliy taronalarida raqslari, ayniqsa doira usullari ritmning hissiy tomonlari boy va murakkab.

Doira usullari bajarish xonanda, sozanda, xalq cholg'u asboblari yoki raqsga jo'r bo'lib, chalinadigan doira zarblardir. Ular turlicha:

1. Raqs uchun chalinadigani, bunda doira usullari ancha murakkab bo'lib, «yakka qars», «qo'sh qars», «zang» va shunga o'xshash nomlarga ega. Bularga bir nimalar qo'shilib, to'la bir raqs o'yini hosil bo'ladi. Keng tarqalgan raqs zarblari «Oxshatma», «Gul o'yin», «Chor qars» va boshqalardir.

2. Xalq ochulalariga jo'r bo'luvchi doira usullari. Harakatlar turlicha bo'lib, ayrimlarining o'lchovi bir xil bo'lgan o'lchamlarda qaytarilishi mumkin.

3. Maqom yo'llariga jo'r bo'luvchi usullardir.

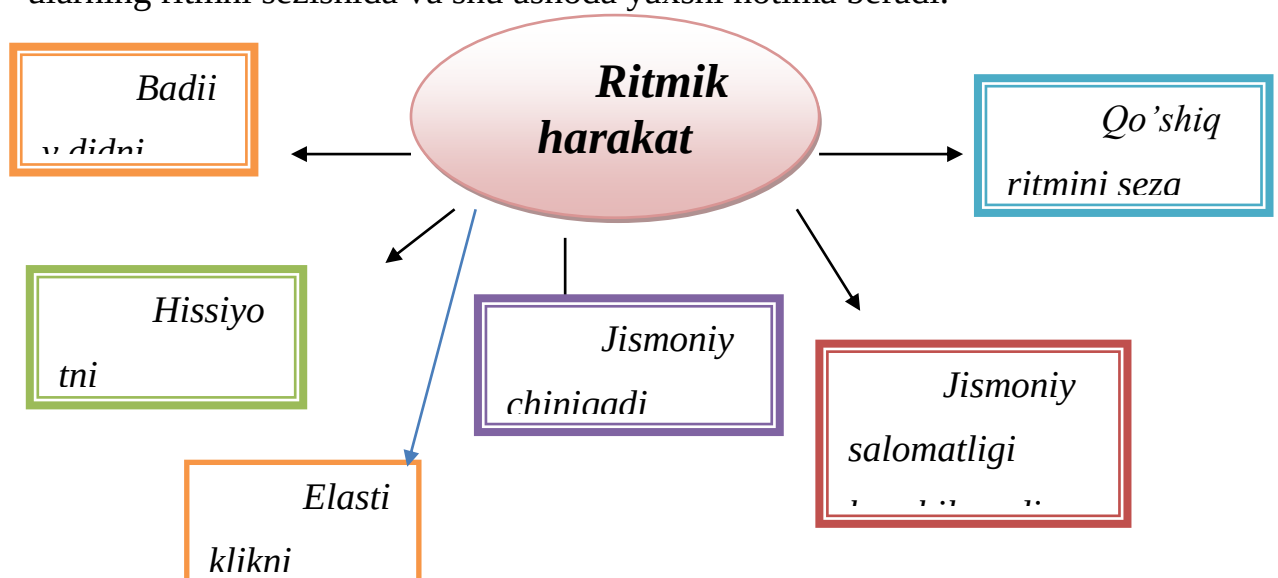
Usul zarb-Sharq xalqlarining musiqasida ijroning murakkab yollaridir. Usul zarb turli zarblarning tez-tez almashib turiladi. O'zbek musiqasining turli janrlarida turlicha usul zarblar qo'llaniladi. Xalq qo'shiqlarida ko'proq oddiy usullar qo'llanilsa maqom usullari bitta muncha murakkabdir. Raqs musiqasining usullari esa bo'y, murakkab va rang-barangdir. Raqs usullari doira va nog'oralarda ijro qilinadi. Raqs usullari usuli lang, usuli ufor, ufori soxta kabi nomlar bilan ataladi.

2.3. BOSHLANG'ICH 1-SINFDA MUSIQA DARSIDA RITMIK HARAKATLARNI AHAMIYATI VA O'RGATISH USULLARI

Musiqqa fani darsliklarida ritmik harakatlar haqida ma'lumotlar berilgan. Misol uchun: 3-sinf darsligida mahalliy musiqasi raqslariga alohida to'xtalib o'tilgan. 4-sinf musiqqa darsligida va xalq mahalliy raqslari haqida bir qancha ma'lumotlar bor. Biroq bu juda kam matumotlar bo'lib, o'quvchilar raqs haqida yetarli tushunchalarga ega bo'la olmaydi.

Musiqqa o'qituvchisining izlanishi, o'z ustida tinimsiz ishlashi va pedagogik mahorati o'quvchilarga ritmik harakatlar haqida yetarli ma'lumot olishga yordam beradi. Milliy, qo'shni, qadimiy, dunyo xalqlari raqs harakatlari haqida ma'lumotlarni berishda zamonaviy usullardan foydalanish, zamonaviy texnik vositalardan foydalanish samarali hotima beradi.

Bunday usullar ularning ritm harakatlarini rivojlantirishda juda qo'l keladi. Darslar hamda dars jarayonida yoki darsdan tashqari ishga layoqatliliklarini qarsak usuli, ritmik harakatlar va raqs unsurlaridan chevarlik bilan foydalanish ularning ritmni sezishida va shu asnoda yaxshi hotima beradi.

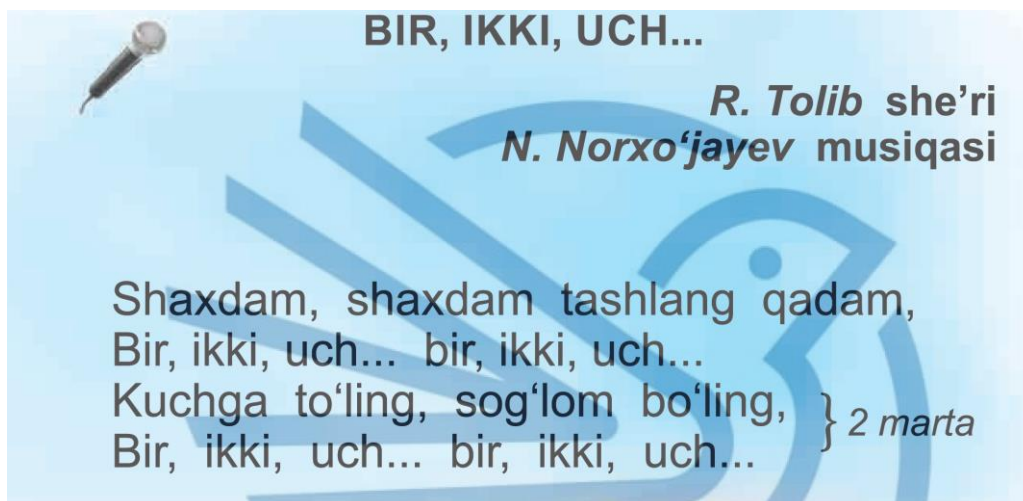

Musiqqa darsligi yangi soni 2021 yilgi soni Xalq ta'limi vazirligi tomonidan N.Norxojaev va G.G'anieva muallifligida bosmadan chiqqan. Bu darslik bolajonlar uchun juda rangli rasmlar bilan ularning qiziqishlari va diqqatini tortadigan qilib chiqarilgan.

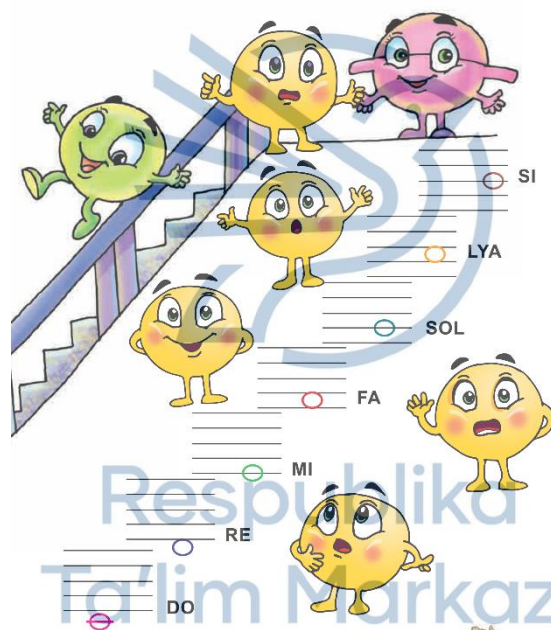
Kitobda 5-6 darsda Dilxoroj o'zbek xalq kuyi berilgan, 7-8 darsda Olmacha anor o'zbek xalq kuyi, 9-darsda Oq terakmi-ko'k terak vas hu darsda Quyonim bolalar o'yini berilgan bu oqinga bolalar sakrab-sakrab quyon bolib dialogni aytishadi va so'zlarni burro-burro qilib quyon obrazini ko'rsatadi. Ikkinchi chorak 1chi darsda F.Nazarovning Yurish marshi bunda tinglaymiz va musiqaga mos qadam tashlab yuramiz deyilgan va rasmlar bilan barabancha chalayotgan bolalarning shaxdam qadam tashlab ketayotgani tasvirlangan.

Buni 1-sinf o'quvchilar ko'rib takrorlashga harakat qiladi. Darslikda N.Norxojaev musiqasiga va R.Tolib she'ri "Bir ikki, uch...." qo'shig'i mavjud bo'lib uning so'zlari va musiqasi bolalar uchun tarbiyaviy kuch beruvchi motivatsion kuchga ega qo'shiq.

O'quvchilar uchun topishmoq singari nota yo'llari Zina qo'shig'I P.Mo'min she'ri bilan, D.Omonullaeva musiqasi bilan bastalangan bu qo'shiq bolalarni ham ritmik ham nazariy tomondan o'rganishlariga yordam beradi.

S
hu
o'ri
nd
a
uc
hin
chi
ch
ora

kda berilgan «Norim-norim» o'zbek xalq kuyi cholg'ular rasmi bilan bezalgan N.Norxo'jaev qayta ishlagan kuyga bolalar milliy tusda raqsga tushadilar va ritmni his qilishadi. Kuyni badiiy jihatdan ifodali qilib so'zlab berish va qaysi musiqa asbobi bilan chalinayotganini savol-javob qilib munozara qilib bilimlarini mustaxkamlab boriladi. Ularni har bir dars sayin musiqa asbobi bilan tanishtirish, unda usullar ijro etib berish, usullarga mos o'ylaroq va qo'l harakatlarini bajartirish qobiliyati o'quvchilarda ritm hissini shakllantirish va yanada rivojlantirish uchun qiziqarli mavzu tupib, o'g'ilarni yanada bo'yitib borish, innovatsion

texnologiyalarning mos tushadigan usullaridan foydalanib, dars yarayonini hamda darsdan tashqari ishga layoqatlilik turlarinden foydalangan holda toshhkil etish maqsadga muvofiqdir.

DILOROMNING QO'SHIG'I

P. Mo'min she'ri
D. Omonullayeva musiqasi

Quvnoq, xushovoz
Jajji Dilorom.
Qo'shig'i dilga
Baxsh etar orom:
"Ayam va dadam
Bo'lsinlar bardam,
Dunyo turguncha
Tursinlar har dam".

Kuylar Dilorom
Xushchaqchaq, bardam:
"Dunyoda ozod
Bo'lsin har odam.
Qalb ovozimni
Tinglasin olam,
Tinglasin dadam,
Tinglasin olam".

Bu "Diloromni qo'shig'i" qo'shig'ini tinglatib aytirish bilan birga ularning harakatli raqslariniyam ko'rishga bo'ladi, sababi bu qo'shiq musiqasi va she'ri bolalarga juda yoqadi.

Birinchi sinfda P.Chaykovskiyning Neapolitancha qo'shig'I bor bu rus boshqa davlatlarning pol'kalariga raqsga tushish yoki ritmik harakatlar bilan kuyni tinglash orqali boshqa xalq musiqa madaniyatiga hurmat va do'stlik munosabati shakllanadi.

Bu darslarning har biri o'z tuzilishi, vazifasi, maqsadi va metodik asoslariga egadir. Boshlang'ich sinflarda musiqa darslarini o'yin tarzida (qo'shiqlarni, o'yin orqali, tashkil etish, musiqaga raqsga tushish “chigil yozdi o'yin”lari) olib borilganda o'quvchilarning faolligi oshadi va ular berilgan topshiriqlarni nisbatan oson bajaradilar. Mana shu aytib o'tilganlarning o'ziga ham musiqa darslarini o'z tabiatiga ko'ra yangi – yangi o'ziga xos va zamonaviy interfaol usullardan foydalanishida keng imkoniyatlariga ega ekanligini ko'rsatadi va yana shu o'rinda musiqa o'qituvchisining zukkoligi, mahorat, tajribasi va qanday texnologiyalardan, qanday faoliyat mavzularini o'tishda, pedagogik shart –sharoit va o'quvchilarning qiziqishi va imkoniyatlarini hisobga olgan holda tanlashi va qo'llashi hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

Birinchi sinf musiqa darsligida oddiy $2/4$, $3/4$ o'lchovlari haqida malumotlar berilgan. Biz dars jarayonida bu o'lchovlarga dirijorlik qilib ko'rsatib berishimiz ham mumkin. Lekin, bo'llaralarning yanada qiziqishini oshirish maqsadida darsni o'yin tarzida tashkil etishimiz ham mumkin bo'ladi. Bunda har bitta qatorni bittadan o'lchovlar guruhiga bo'lamiz:

- 1- guruh- $2/4$ o'lchovini qarsaklar bilan;
- 2- guruh- $3/4$ o'lchovini qo'l harakatlari bilan;
- 3-guruh- $2/4$ o'lchovini oyoq va qo'l harakatlari bilan ko'rsatib o'quvchilarga takrorlatilsa ularda musiqiy ritmik harakat mahorati oshadi.

Cholgu asbobi jo'rligida har-xil o'lchovdagi kuylar ijro etiladi va guruhlar o'zlarlariga tegishli bo'lgan o'lchovni zudlik bilan aniqlashi lozim va unga jo'r bo'lishi yoki ritmikaliq harakatlar bojarishi kerak bo'ladi.

Shu tariqa o'yinli didaktik harakatlar davom etadi. O'lchov bilan haratak qilolmagan bolalarga o'qituvchi oddiy harakatlar bilan yordam berib ritmik tushuncha paydo qiladi. Faol ichtirokchilar yoki guruhlar bo'yicha rag'batlantiriladi.

Musiqqa jo'rligida o'yin tavsifi: O'yinchilar bitta nimacha qatorga bittadan bo'lib saflanadilar. Qatorlar moydonchani malum joyida yonma-yon (2-3 xodam oraliqda) joylashadi. Har bitta qator muayyan nom bilan, masalan, piyoda askarlar, dengizchilar, tankchilar dab nomlanadi. Har bitta qator uchun o'zlar nomiga mos keladigan kuy (Marsh, syuita, tankchilar marshi kabi) tanlab uinadi. O'yinni cholgu asbobida (royal, bayon akkordeon) chalinadigan kuylar jo'rligida harakat qildiriladi.

Chalinadigan kuyni o'qituvchi yoki ijrochi o'zlar ixtiyori bilan o'zlartirib boradi. Har bir qator o'zlari kuyini eshitgach, ashula aytib yura boshlaydi. Kuy o'zgarishi bilan yurib borayotgan qator to'xtaydi va boshqasi yura boshlaydi. Har bitta qator istagan tomoniga tiyib yuradi, natijada qatorlar har-xil holatga o'rgatilib boradi.

Malum vaqtdan so'ng o'qituvchining ishorasi bilan bo'linib-bo'linib akkord chalinadi. Shu kuyni eshitishi bilan bo'lalar har torafga yugurib tarqalib ketadilar va o'yin boshlangan davrdagi joylariga, ya'ni tezroq ular qatorlariga turishga harakat qiladilar. Hammadan so'ng tizilib bo'lgan qator o'yinchilari yutqazgan hisoblanadi.

O'yin qoida

1. O'yinchilar qator bo'lib yurishda bitta tekisli oraliqni (boshqa bola bilan oraliq masofani saqlashlari lozim. Sababi havfsizlik uchun.

2. O'yin qatnashchilari harakatlarni aynan musiqaga moslab bajarishlari kerak. Eshlatma: kuylarni tez-tez o'zlartirish yaramaydi. Musiqali jumlaning bo'lib qo'yish tavsiya etilmaydi. Agar o'yinchilar qatordagi o'zlar o'rinlarini

egallab, tinch turgan bo'lsalar, qator to'g'ri turgan hisoblanadi. G'olib komandani aniqlashda mana shuni nazarda tutish lozim.

O'yinning o'ziga xosligi-bitta maromda yurish, tez va qisqa-qisqa yugurishdan iboratdir.

Shuningdek, bog'chalardagi singari boshlang'ich sinfda ham shunga o'xshash o'yin darslari mos keladi. «Stulchalar raqsi» dab nomlangan bu o'yin bo'llaralarni chaqqonlikka, epchillikka va uddaburonlikka undaydi. O'yin uchun musiqa zali tanlanadi. Dars davomida bitta oz bo'llaralarni chalgitib, o'yin toshhkil etiladi. Bunda olovacha to'rtta stulcha aylantirib qo'yiladi. Ichtirokchilar soni esha beshhtadan iborat bo'lishi kerak. Bo'llaralar o'yin sharti bilan tanishtiriladi:

1. O'yin boshlanganda berilgan kuyga mos ravishda raqsga tushish kerak.
2. Kuy to'xtashi bilan stulchalardan birinii egallashi kerak bo'ladi. Stulcha yetmagan ichtirokchi o'yinni tark etadi va tomoshabinlar safigan joy oladi.
3. Shu tariqa o'yin davom etadi va oxirgi stul qo'lganda ikki ichtirokchi o'yinni davom ettiradi. So'ngi stulchani egallagan bo'lalar g'olib hisoblanadi va besh qorsak bilan taqdirlanadi.

Eshlatma: ijro etilayotgan kuylar raqsbop va har-xil mavzuda, turli tempda va rang-barang bo'lishi shart. Kuylarni frazada yakunlamaslik asosiy shartlardan biridir.

1-sinf bolalari kattalar boshchiligina va nazorati asosida amalga oshiriladi. O'quvchilarning maktabdagi hayoti qiziqarli bo'lishini ta'minlash uchun ularning ilhomlar xususiyatlariga mos bo'lgan harakatli, didaktik o'yinlar, shuningdek, ritmikaliq harakatlarni bajarishi zarur.

Harakatli o'yinlar.

Bo'llaralarni yurish, yugurish, sakrash va tirmashib chqish ishga layoqatlilikiga undaydi. O'yin harakatlari bolalarda fahm farosatlik, chopqirlik, bir-birini himoya qilish va yordam berish, xullas jismoniy chiniqish va hamjihatlik hislatlari tarkib topadi.

Didaktik o'yinlar.

Didaktik o'yinlar ta'lim xarakteriga ega bo'lib, ko'proq o'quvchilarni fikr yuritishga, hisoblashga, topqirlikka undaydi. O'quvchilarning darsdan olgan bilimlarini mustahkamlashda yordam beradi. Har bir didaktik o'yinning malum bir maqsadi, topshiriqlari bo'lib, o'quvchilarga quvnoq kayfiyat bag'ishlaydi.

Harakatli o'yinlarning va didaktik o'yinlarning ham bo'lalar hayotida va ta'lim-tarbiyasida katta ahamiyatga ega. Shuni unitmaslik kerakki, o'yinlarni to'g'ri, sharoitga moslab tashkil eta bilish kerak. Ob-havo noqulay bo'lgan sharoitda ya'ni qishda bo'lalar ko'proq xonada bo'ladilar. Bunda ko'proq didaktik o'yinlar qo'l keladi. Bo'lalar o'quv ishiga layoqatlilik o'yin ko'rinishlarini kiritish ularning ijodiy rivojlanishini muvaffaqiyatli amalga oshiradi, bilim yarayonini faollashtiradi. Bo'lalar ahloqiy va aql-idrokini, tasavvurini yuksaltirishda bu didaktik musiqiy ritmik harakatlar katta yordam beradi. Masalan: o'qituvchi ritmik jumllarni chertib ko'rsatadi yoki maxsus ko'rgazmadagi ko'rinishga layoqatlilikini tashkil qiladi. O'quvchilar esha chapak chalib, yoki ritmiklik cholg'u asboblarga qo'shilib jo'r bo'lib ritmik harakatlarni takrorlaydilar. Bo'lalar ritmik to'pshiriqlarni jon dillari bilan bajaradilar ya'ni, o'qituvchi ma'lum bir qo'shiq kirish qismining ritmini beradi. O'quvchilar esha raqs harakatlarini bajaradilar yoki kuyning ritmiga jo'r bo'ladilar.

Musiqiy - ritmik tarbiya vositasida quyidagi vazifalar bojariladi:

1. Bo'lalarning jismoniy harakatga layoqatliligi va salomatligini mustahkamlashga qaratilgan. Tana tuzilishing har tomonlama rivojlantirish;
2. Musiqali harakatli malaka va mahoratlarni shakllantirish;
3. Ma'naviy – estetik va jismoniy sifatlarini tarbiyalash;
4. Xotira va diqqatini, aqliy dunyoqarashini hamda umumiy ahloq madaniyatini shakllantirish.

Musiqaviy-ritmiklik tarbiyaning omili musiqa va harakat hisoblanadi. Musiqaviy-ritmiklik tarbiya berishning quyidagi vositalari mavjud:

1. Musiqa savodi;
2. Harakatning musiqa bilan mosligini ta'minlovchi mashg'ulotlar;
3. Musiqaviy o'yinlar;

4. Raqsga mos mashg'ulotlar;
5. Yurish va yugurish;
6. Anjomlarsiz bajariladigan mashg'ulotlar;
7. Milliy va zamonaviy raqs ko'rinishhlari
8. Ritmik badantarbiya mashg'ulotlaridan iborat.

Shu kabi o'yinlar va ritmik mashg'ulotlar, ertalabki badantarbiya mashg'ulotlari ham musiqa jo'rligida ritmikaliq gimnastika sifatida o'tilib borilsa maqsadga muvofiq bo'ladi. Bunday mashg'ulotlar insonning ruhiyatini ko'tarib, kun bo'yi a'lo kayfiyat bag'ishlaydi. Ularning sog'ligini, tashqi ko'rinishhini yaxshilab, ichki organismni yanada faollashtiradi. Bir so'z bilan aytganda bo'lalarning to'g'ri rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa va tavsiyalar

Mamlakatimiz ta'lim tizimida olib borilayotgan izchil islohotlar zahirida etuk salohiyatli, puxta bilimli, intiluvchan farzandlarni kamol toptirishdek ezgu maqsad mujassam. Zero, bugun yoshlarimizning puxta bilim olishi uchun barcha sharoitlar yaratilgan. Zamonaviy ruhda qurilgan o'quv binolarida ilmu fan o'rganaligan o'g'il-qizlarning orzu o'ylari, maqsad va intilishlari haqida eshitishning o'zi kishida fahr hissini uyg'otadi.

Davlat ta'lim standartlarining mazmunida bolalarni jismonan va ma'nan tarbiyali inson etib tarbiyalash mas'uliyatini o'qituvchilar zimmasiga shunday kelajak yoshlarini ta'lim-tarbiyasi vazifa etib qo'yilgan. Bu vazifalarni amalga oshirish o'qituvchilarni tinmay zamon talab texnologiyalardan foydalanish, tinmay izlanishlarini, malaka va tajribalarga ega bo'lishlarini talab etadi. Hamma predmetlar qatorida musiqa darsi ham o'zining tarbiyaviy xususiyatlari bilan bolalarni tarbiyalaydi. Bularni tarbiyalanishida to'g'ri amallarning olib borish musiqa muallimining javobgarligi turadi.

Musiqa ilmi shunday bir murakkab estetik tarbiyaviy xususiyatlarga ega bo'lgan bir san'at yo'nalishi bo'lib uni tushunish, fikrlay bilish, eshita bilish, obrazlari orqali gavdalantirib tasavvur etish uchun musiqiy asarni o'qiy bilish zarur. Musiqani darsining asosiy komponenti bo'lgan ritmik harakatlar bolalar uchun ham jismonan ham ma'nan tarbiya vazifasini amalga oshiradi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini jismoniy chiniqqan, musiqiy saviyali, tarbiyali bo'lishida musiqa ritmik harakatlarning natijali va samarali tarbiya vositasida amalga oshadi. Ularni oddiy misollar bilan ritmik harakatlar bilan nota cho'zimliliklarini, nomlanishini misollar bilan tushuntirib amalga oshirish maqsadga muvofiq.

Shu bilan birga dinamik belgilarni, al'teratsiya belgilarini ko'rsatma qurollar yordamida ularga singdirib borilishi ularning musiqa savodxonligini oshishiga yordam beradi. Bu belgilarning musiqa mazmuniga ta'sirini har bir belgini bir misollar bilan tushuntirib borish lozim. Bu musiqa savodini ham ritmik harakatlar orqali amalga oshirish oson va tez amalga oshirishga boladi. M/s qo'shiqni

kuylashda ritmik harakatlardan qo'l harakati bilan o'lchamini his qiladi, buni o'qituvchi tushuntirib amalga oshiradi.

Ularning hammasi bu tushuntirishlarni qabul etolmasligi mumkin. Ularga alohida etibor bilan ritmni his qilishni samarasini oshirish, ularni tushunish, jajji bolalar dunyosida gaplashish o'qituvchi bilan o'quvchi orasidagi aloqani yaxshilash dars samarasini yanada yaxshilaydi.

Darsning tuzilishiga ko'ra boshlang'ich ta'limda musiqa tinglash, musiqa savodi, jamoa bo'lib qo'shiq aytish, ritmik xarakatlar kabi shakllarga bo'linadi. Shu shakllar orasida vaqtni to'g'ri taqsimlash har bir musiqa faoliyatini ritmik sanash va harakatlar ishlash bilan o'rgatish maqsadga muvofiq. Bu vaqtda tez va to'g'ri ularga musiqiy bilim yetib borishi uchun o'qituvchi o'z ustida mustaqil ishlab o'rganish maqsadga muvofiq. Shu maqsaddan kelib chiqib o'lchamlarni taqsimlash, ko'rsatma qurollar bilan yoki o'qituvchi harakatini takrorlash bilan amalga oshirish, videolavhalardan foydalanish, ritmik harakatlar orqali cho'zimlarini taqsimlasa, oddiy musiqa asboblari orqali chalishga cho'zimlarini sanab chalishga o'rgatish o'qituvchining mahoratiga bog'liq.

Barmoqlarni, qo'llarni, bel va oyoqlarni ritmga xos ravioshda musiqa sadosi orqali harakatga tushirish ularni ham musiqiy ham jismoniy tarbiyalaydi.

Boshlang'ich 1-sinf o'quvchilari ritmik harakatlarini rivojlantirish maqsadida o'qituvchi ko'p izlanishi, malakasini oshirib borishi va tajriba to'plab metodlarni o'zgartirib borishi, shu jumladan ularga zarar bermasdan musiqa harakatlar ishlatish maqsadga muvofiq. Ular sinflarda dars jarayonida charchashadi, bellari og'riydi sababi ular hali suyaklari qotmagan nozik bo'ladilar. Ularni darsning yarmiga kelganida partadan turg'azib tinglatadigan musiqa asari musiqasi ostida qo'l, bel va oyoq harakatlari ishlatamiz(1-3daqqa). Natijada darsning davomida tayyor bo'ladi va jismoniy gavdalari tekislanishiga yordam bergan bo'lamiz.

Demak, 1-sinf o'quvchilarining musiqa darsida:

-1-sinf o`quvchilari ritmik harakatlarini rivojlantirishning eng maqbul bo`lgan, bolalarning ijtimoiy vaziyatidan va fiziologik hususiyatidan kelib chiqib mashqlarni tanlash;

-o`qituvchi ko`p izlanishi, malakasini oshirib borishi va tajriba to`plab metodlarni o`zgartirib borishi, shu jumladan ularga zarar bermasdan musiqa harakatlar ishhlatish;

-dars jarayonida charchi, bellarini og`rishi, hali suyaklari qotmagan nozikligi sabab ularni darsning yarmiga kelganida partadan turg`azib tinglatadigan musiqa asari musiqasi ostida qo`l, bel va oyoq harakatlari 1-3daqqa ishlatish;

-ritmik harakatlar jarayonida ularga milliy tez aytishlar yoki diktsiyani rivojlantiruvchi qo`shiqlar aytirish.

-har bir musiqa faoliyati bo`lishidan qat`iy nazar ularni har bir faoliyatga ritmik harakatlarni aralashtirib amalga oshirish va h.zo.

Bolalarning fiziologik va psixologik hususiyatlaridan kelib chiqib ular bilan aloqada bo`lish, ta`lim-tarbiyali mazmundagi qo`shiqlarni, qulay metolardan hamma tajribalardan foydalanish maqsadga muvofiq. Shuningdek, 1-sinf o`quvchilarida musiqa darsini ahamiyati yuqori sinf bolalariga ta`lim berishdan o`zgacha. Ularning nozik qalbi musiqani qanday o`rgatsa, shunday qabul etib va shu tarzda shakllanib boradi.

Davlatimiz islohatlarida musiqa va sport madaniyatiga juda katta e`tibor berilmoqda. Chunki, musiqa va sport orqali bolalar jasmonan va ruhan tarbiya topadilar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat’iy tartib intizom va shaxsiy javobgarlik har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo’lishi kerak. O’zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2016 yil yakunlari va 2017 yil istiqbollari bag’ishlangan majlisidagi O’zbekiston Respublikasi Prezidentining nutqi. // Xalq so’zi gazetasi. 2017 yil 16 yanvar, №11
2. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliy janob xalqimiz bilan birga quramiz. Toshkent “O’zbekiston” – 2017y.
3. Mirziyoev Sh.M. Erkin va faravon demokratik O’zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. “O’zbekiston” NMIU, 2016y.
4. Mirziyoyev Sh. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta’minlash – yurt taraqqiyoti va xalq faravonligining garovi. “O’zbekiston” NMIU, 2016 y.
5. Karimov.I.A. Yuksak ma’naviyat engilmas kuch. T-2008y. 228b
6. Karimov I.A. Barkamol avlod - O'zbekiston taraqqiyotining poydevori . O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi IX sessiyasida so'zlagan nutqi, 1997-yil, 29-avgust. Barkamol avlod - O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. -T., 1997.-B.4-19.
7. “O’zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo’yicha Harakatlar strategiyasi to’g’risidagi ”O’zbekiston Respublikasi Prezidenti Farmoni. 1-ilova: “2017-2021 yillarda O’zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirishning beshta ustuvor yo’nalishi bo’yicha Harakatlar strategiyasi”. Xalq so’zi gazetasi. 2017 yil 8 fevral soni va Internet resurs: www.lex.uz.
8. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 02.02.2022 yildagi PQ-112-son
9. Boshlang'ich maktabda musiqa ta'limi nazariyasi va metodikasi: pedagogika oliy o'quv yurtlari talabalari uchun darslik. / A.F. Yafalyan. - Rostov n / a: Feniks, 2008. - 380
10. Дмитриева Л.Г., Черноиваненко Н.М. Методика музыкального воспитания в школе. Москва “Просвещение” 1989 й.

- 11.Каримова Д.А. Муסיкий педагогик маҳорат асослари. Олий ўқув юртлари учун дарслик.-Т. 2008., 104б.
12. Norxo'jaev N., G'anieva G. 1- sinf «Musiq» darsligi T.,2021y
- 13.Mansurov A., Karimova D.A. 5 sinf «Musiq» darslik. T., 2015.
- 14.Musiq madaniyati. Maktab dasturi. T., 2016.
- 15.Nurmatov H.va boshqalar. 1-3 sinf «Musiq» darsliklari. T.,2014
- 16.R.J.Ishmukhammadov. Innovatsion texnologiyalar. Iste'dod 2008 yil
17. Ortiqov T., Romanova S. Muzikanı oqıtıw metodikası. /Tashkent. -2020j 188bet
- 18.Roziqov.O.R.,Adizov.B.R., Og`aev.S.Yu., Mahmudova.M.M. Didaktika. «Fan» nashriyoti. Buxoro 1997 yil. -254b
- 19.Romanova.S., Saytbekova.S. «Baslawish klasslarda muzika tarbiyasının' mazmunı ha'm metodikası». Nokis-2009 j»Qaraqalpaqstan» baspası. 20b.
20. Romanova S.E. (2020). ANCIENT MUSIK ART ACADEMICIA Xalqaro ko'p tarmoqli tadqiqot jurnali Google Scholar 10-jild 7-son, 2020-yil iyul. Ta'sir faktori: SJIF 2020=7,13//82-87 DOI: 105958/2249-7137.2020.00860,5 ISSN: 2249-7137
21. Маҳкамова, III. P. (2020). ХАЗРАТ НАВОИЙНИНГ МУСИКИЙ ТАФАККУРИ. Science and Education, 1(Special Issue 4), 215-222.
- REFERENCES
- 22.Musiq darsligi. 1-4 sinflar uchun darsliklar
- 23.Mustaqillik: Izohli ilmiy – ommabop lug`at // Mualliflar: M.Abdullaev, M.Abdullaeva, G.Abdurazzoqova va b.q.-T.: «Sharq», 1998.-320b.
- 24.Sharipova.G. Musiq o`qitish metodikasi. - T.: 2000 y. 56b
- 25.Tashbaeva D Методика преподавание музыки и школьный репертуар T., 2007
- 26.Sharipova G.M. Musiq va uni o`qitish metodikasi. O`quv qollanma. T.:2006.
27. Soliyev N.S.Musiq savodi alifbosi. ."G'afur G'ulom nomidagi nashriyot

matbaa uyi”, - T., 2003y.

28.Яфальян А.Ф./Учебное пособие для студентов педагогических вузов/Теория и методика музыкального воспитания в начальной школе//
Современные наукоемкие технологии. – 2009.

Elektron tálim resurslari

29.www.ziynet.uz

30.www.edu.uz

31.<https://minikar.ru/uz>

32.www.tdpu.uz

33. www.pedagog.uz

**NDPI Musiqiy ta'lim bakalavr ta'lim bosqichi 4-bosqich bitiruvchisi
Vapaeva Gulandamning "Boshlang'ich sinflarda (1-sinf) musiqa madaniyati
darsida ritmik harakatlarni ahamiyati" mavzusidagi
bitiruv malakaviy ishiga Ilmiy rahbar**

XULOSASI

Umumta'lim maktablarda musiqa darslarining mazmunida faqat o'zlashtirish emas, balki o'quvchilar sana sezimini, munosabatini yaxshilash, nafosat madaniyatini rivojlantirish va jismoniy sog'lomlashtirishni shakllantirishni nazarda tutadi. Asrasa boshlang'ich sinf o'quvchilarini ritmni his qilish qobiliyatini o'stirish, musiqani to'g'ri sanash toza ijro qilish va boshqa faoliyat turini o'rganishda yordam beradi.

1-sinfda bolalarga ritmni his qilishni o'rgatiladi, sababi ritm musiqani asosiy elementi hisoblanadi. Bu faoliyat bolalar musiqani aytishgina emas balki jismoniy so'g'lomlikka chaqiradi. Shu sabab umumta'lim maktablarda musiqa darsi faoliyatining asosiy elementi bo'lgan ritmik harakatlarni o'quvchilarga o'rgatib boorish dolzarb masalalardan biri bo'lib sanaladi. Bu hususda bitiruvchining olgan mavzusi dolzarb masalalardan biridir.

Ishda umumta'lim maktablarda boshlang'ich sinflarda musiqa faoliyatida ritmik harakatlarni ahamiyati haqidagi ilmiy, metodik ishlar natijalari asosida umumiy xulosa va tavsiyalar ishlab chiqishni maqsad qilinib bir qancha vazifalarni amalga oshirgan. Bular, ritm, musiqa darsi, boshlang'ich ta'lim haqidagi tushunchalarni mazmunini aniqlagan, birinchi sinf o'quvchilarning psixologik, jismoniy hususiyatlarini o'rgangan, bu mavzuda ishlangan ilmiy ishlar hulosalari bilan tanishgan, musiqa ta'limining tarbiyaviy hususiyatlari haqidagi allomalarning, pedagoglarning musiqa tarbiyaviy vositasi haqidagi yo'zgan asarlarini, musiqa darsi asosiy didaktik tamoyillari asosida metodlarni o'zlashtirgan, musiqiy ritmik harakatga ega 1-sinf uchun mos bo'lgan musiqiy asarlardan bir-nechasini yig'ib musiqa ritmik oyinlar va raqs harakatlari haqidagi bilimlarni kengaytirib hulosa va tavsiyalar ishlab chiqqan.

Ish ikki bobdan iborat bo'lib kirish qismida mavzu bo'yicha ishlangan tadqiqot ishlarining o'rganilganlik darajasi, maqsadi vazifalari va metodik ahamiyati aks qilgan.

Birinchi bobda musiqa tarbiya vositalari, musiqaning inson kamolatidagi ahamiyati, musiqa darsi faoliyati, ularni tarbiya vositalari haqida va ritmik harakatlar va raqs haqidagi tushunchalar so'z qilingan.

Ishning ikkinchi bobida musiqa ritmik harakatlarning o'quvchilar uchun mosligini tadqiq qilingan ilmiy izlanishlar, o'rgatish metodlari va didaktik o'yinlardan foydalanish usullari aks qilgan ilmiy hulosalardan kiritgan.

Bitiruvchi Vapaeva Gulandamning "Boshlang'ich sinflarda (1-sinf) musiqa madaniyati darsida ritmik harakatlarni ahamiyati" mavzusidagi bitiruv malakaviy ishi tugallangan, bitiruv malakaviy ish talabiga mos, ilmiy faktlarga tayangan holda yaxshi yozilgan, himoyaga yuborish mumkin.

Ilmiy rahbar: Musiqiy ta'lim kafedrası professori D.Allanazarov

NDPI Musiqiy ta'lim bakalavr ta'lim bosqichi 4-bosqich bitiruvchisi
Vapaeva Gulandamning "Boshlang'ich sinflarda (1-sinf) musiqa madaniyati
darsida ritmik harakatlarni ahamiyati" mavzusidagi
bitiruv malakaviy ishiga

TAQRIZ

Davlat ta'lim standartida nazarda tutilgan yangi ta'lim mazmuni o'quvchilarning musiqiy bilim va malakalarini o'stirish bilan birga ularda kuzatuvchanlik, ijodiy fikrlash, tashabbuskorlik, badiiy va musiqiy faoliyatni rivojlantirishni ham maqsad qilib qo'yadi. Davlatimiz tomonidan musiqa madaniyatini ommaviy rivojlantirish maqsadida keyingi yillarda keng ko'lamli tadbirlar ishlab chiqildi va ular muntazam izchillikda hayotga tatbiq etilmoqda.

Musiqa madaniyati darsi o'quvchilarda dastlabki musiqa madaniyatini, nafosat tuyg'usini shakllantirishning asosiy omilidir. Bundan tashqari o'quvchilarda darsda musiqiy bilimlar bilan birga jismoniy tomondan rivojlantirish ularni har tomonlama tarbiyalash imkoniga egadir.

O'zaro uyg'unlikdagi musiqiy tovushlar, musiqiy obrazlar, tafakkur va hissiyotlar dunyosi kishi ruhini ko'taradi, uni borliq bilan birlashtiradi, gohida tasavvurlar, hayollarning tushuntirib bo'lmas imkoniyatlarini ochadi, dunyoning cheksiz cheksiz kengliklariga olib ketadi, haqiqatga, idealga yaqinlashtiradi, hayotimizni ma'noli, mazmunli, ma'naviy boy va go'zal qiladi. Musiqiy iste'dod va zakovat o'zining cheksiz imkoniyatlari, mo'jizaviy tabiati bilan bizni hayratga soladi va maftun etadi. Musiqa san'atining bunday mo'jizakor tabiatidan bahramand bo'lish uchun uni tom ma'noda chuqur idrok eta olish kerak. Bu sezimlarni bolalar nafaqat nazariy tomondan balki jismoniy tomondan ham his qilishlar maqsadida olingan bu mavzu dolzarb hisoblanadi.

Ishning kirish qismida mavzu bo'yicha ishlangan tadqiqot ishlarining o'rganilganlik darajasi, maqsadi vazifalari va metodik ahamiyati aks qilgan.

Birinchi bobda musiqa tarbiya vositalari, musiqaning inson kamolatidagi ahamiyati, musiqa darsi faoliyati va ularni tarbiya vositalari haqida so'z qilingan.

Ishning ikkinchi bobida musiqa ritmikasi va raqs san'ati haqida tushunchalar

kiritilgan, shuningdek shu ritmik harakatlarning o'quvchilar uchun mosligini tadqiq qilingan ilmiy izlanishlar aks qilgan ilmiy hulosalardan kiritgan.

Umumiy hulosa qismida bitiruvchi har bir yakuniy hulosa va tavsiyalar aks qilgan.

Bitiruvchi Vapaeva Gulandamning "Boshlang'ich sinflarda (1-sinf) musiqa madaniyati darsida ritmik harakatlarni ahamiyati" mavzusidagi bitiruv malakaviy ishi talabiga mos, ilmiy hulosalarga tayangan holda yaxshi, ketma-ketlikda yozilgan, himoya uchun tayyor.

Taqriz beruvchi:

Erejepov Artiqbay Abillaevich

Nukus shaxri, Esjan baxshi nomidagi 1-sonli

Bolalar musiqa va san'at maktabi direktori,

pedagogika panlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), docent